

Kapitel 6

Helsingborg - var fanns den äldsta staden?

- myten om högstaden och urbaniseringen

FORFATTER: Joakim Thomasson, PhD.-studerande, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

EMNEORD: Øresundsbyer, middelalder, medeltiden, urbanisering, byudvikling, bebyggelseutveckling, byarkæologi



Fig. 1. Kopparstick av Helsingborgs från verket *Civitates orbis terrarum* från 1588, redigerat av Georg Braun. Verket innehåller prospekt över 546 städer. Fra Helsingborgs museer.

Abstract

Where was early Helsingborg situated? The myth about the Early Medieval town on the escarpment and the urbanisation.

Already in the 16th century, archbishop Mogens Madsen described the area around the castle on the steep escarpment overlooking the narrowest strait in Öresund as a vanished Troy. The historian Ludvig Magnus Bååth, who wrote the first academic work on the history of Helsingborg, promoted this narrative of an original urban settlement on the top of the escarpment. The paramount argument for an urban settlement is Canute the Holy's deed of gift to Lund Cathedral in 1085, in which it is stated that the king extracted a specific urban tax from Helsingborg. Ever since Bååth's work in the early 1920s, archaeological investigations have been undertaken with the aim to confirm this narrative.

The article is a critical examination of the hypothesis. It comprises a detailed review of archaeological observations in the area. This provides the basis for an interpretation of the original topography, as well as the development of the settlement from the Viking Age to the 14th century. It is concluded that the hypothesis of a town on the escarpment lacks empirical support. Instead the archaeological results provide evidence for five separate settlements located on conspicuous and strategic positions on the escarpment, controlling the roads down to the beach that functioned as a seasonal market and a landing place. The earliest settlement dates to the 8th and 9th centuries, and functioned as a residence for a praefectus, who maintained the peace at the seasonal market and landing place on the beach below. During the 11th century a crown estate was established at this place, which during the middle of the following century was fortified with the construction of a castle. The other four settlements were established at the same time as the crown estate, during the 11th century. They comprised noble manors, out of which four were facilitated with conspicuous Romanesque churches with adjoining cemeteries. These settlements reflect the growing importance of the seasonal market, but also the establishment of royal power structures and the feudal state. In this early period, the urban tax mentioned in the deed was extracted from the seasonal market, by the crown and the holders of the manors on the escarpment.

The market place attracted permanent citizens and grew to a town during the end of the 13th century. At the same time, a Dominican convent with adjoining cemetery was established immediately south of the castle. Rather than an early medieval town, as suggested by Bååth and others, the first permanent urban settlement on the escarpment was a suburb that had been established in the vicinity of this Dominican convent.

Inledning

Mogens Madsen föddes i Helsingborg år 1527.¹ Hans föräldrar var rådman- och borgmästarparet Kirsten Poulsdatter och Mads Tøndebinder Pedersen. Efter uppväxten lämnade Madsen hemstaden och blev sedermera biskop i Lund, och var den som författade den första kända utsagan vi känner till om Helsingborgs historia. År 1587 skrev han nämligen texterna om de fyra skånska städer som finns i det stora bokverket om världens viktigaste städer, *Theatrum urbium*. Om Helsingborg skriver Madsen att

¹ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 160.

"På berget som reser sig över den långsträckt staden stod borgen, som sades vara uppförd av hälsningarna från Hälsingland vid tiden för kristi födelse, då Frode III var Danmarks kung eller så däromkring ...". Han beskriver vidare att "Mitt emot borgen låg fordom det dominikanerna tillhörande ryktbara klostret, [...], jämte trenne andra sockenkyrkor, nämligen de nära liggande Petri-, Clemetis- och Olaikyrkorna, samt dessutom det nyligen uppförda Kors-kapellet som låg nära staden i söder. Nu ett förstört Troja".²

Georg Brauns kompletterande kopparstick visar en stad dominerad av monument; borgen på berget och kyrkan på stranden (jfr fig. 1). Vad Madsen av allt att döma inte kände till var att Helsingborg omtalas i Knut den Heliges gåvobrev från år 1085. Enligt dokumentet betalade invånarna tomtskatt, något som har relaterats till en specifik beskattning av städer. Detta har rönt uppmärksamhet och lokalpatriotisk stolthet. Dokumentet antyder att Helsingborg är en av de allra äldsta städerna och av central betydelse för rikets framväxt. Har det funnits något mäktigare och mer betydelsefullt än den efter alla dansk-svenska krig illa åtgångna staden vid havet, uppe vid det ensamma borgtornet på den grönbeväxta landborgen?

Berättelserna om ett försvunnet Troja har levt kvar. Sökandet efter Helsingborgs allra äldsta historia har förenklat handlat om att identifiera de kyrkliga institutionerna som nämndes av Madsen, och härleda såväl dessa som borgen bakåt i tiden. Redan under början av 1900-talet hade S:t Clemens- och S:t Petrikyrkorna lokaliserats och daterats till 1100-talet. Något som liknande de monument som fanns på landborgen saknades på strandområdet. Detta har lett fram till *högstadshypotesen*. Denna innebär i korthet att stadens historia har berättats utifrån att den ursprungliga stadsbebyggelsen funnits på landborgen, och att staden från och 1200-talet successivt flyttades till stranden och *lågstaden*.

Allt sedan högstadshypotesen formulerades har det saknats empiriska belegg för en varaktig tätortsbebyggelse på landborgen. Frågan för den arkeologiska verksamheten har varit *när* spåren efter Helsingborgs mytiska Troja skulle påträffas. Efter nära ett sekels arkeologi, nya kunskaper om medeltida städer och delvis andra forskningsperspektiv, är det dags att ställa frågan *om* det funnits en högstad.

Detta arbete är en kritisk granskning av högstadshypotesen och ett försök till en ny tolkning av urbaniseringsförloppet. Artikeln inleds med en kort redogörelse av innehållet i högstadshypotesen. Därefter följer en analys av det omkringliggande kulturlandskapet. Helsingborg är belägen på en strategisk plats vid Öresunds smalaste del och var utgångspunkt väsentliga medeltida landsvägar. Därför innehåller artikeln en analys av dess sträckningar i nordvästra Skåne. Efter detta följer en empirisk inriktad genomgång av arkeologiska observationer på landborgen. Eftersom den senaste översikten publicerades för mer än 35 år sedan,³ är genomgången av nödvändighet detaljrik. Detta leder fram till en sammanställning av bebyggelseutvecklingen på landborgen. Artikeln avslutas med formulering av en ny hypotes om urbaniseringsförloppet i Helsingborg.

² Madsen: 'Om Hälsingborg', 1933, s. 458-9.

³ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985.

Högstaden i forskningen

Mogens Madsen till trots, det var först genom Ludvig Magnus Bååth som högstadshypotesen kom att motiveras inom ramen för ett systematiskt forskningsarbete.⁴ Bååth menade att en borg bör ha anlagts redan under slutet av 900-talet då bygden runt Helsingborg koloniserades. Platsen växte fram som en transitort, där fiske och handel hade större betydelse än den obetydliga jordbruksproduktionen. Med utgångspunkt i Werner Sombarts maktteori, argumenterade han emellertid för att det var etableringen av ett kungalev (en gård som tillhörde kronans ämbetsgods och var en del av rikets förvaltning) och den efterföljande riksborgen, befolkade av militärer, administratörer och andra i hovet, som de egentliga förutsättningarna för en stadsbildnings skapades: *"En samverkan mellan vissa ekonomiska och politiska krafter, med övervikt för de senare, har sålunda säkerligen resulterat i uppkomsten av den borgstad som på förut antytt sätt fick namnet Helsingborg"*.⁵

Bååths argument för att lokalisera det tidigmedeltida stadsområdet till landborgen är utsagorna i det skriftliga materialet i kombination med placeringen av S:t Clemens och S:t Petri kyrkor. Omnämmandet av tomtskatt i Knut den Heliges gåvobrev uppfattade Bååth som att det måste ha funnits tomter och därmed även tätortsbebyggelse. Nästa pusselbit lokaliserade han i den terminologi som Saxo Grammaticus använde för olika typer av orter i verket *Gesta Danorum*.⁶ Helsingborg omnämns som *urb* och *oppidum*, vilket enligt Bååth betyder vallomgärdad stad. Samtidigt framgår det i Saxos text att bebyggelsen på stranden hade karaktär av fiskeläge snarare än stad.⁷ Eftersom både borgen och de tidigmedeltida kyrkorna var belägna på landborgen, som erbjöd ett naturligt skydd mot fientliga attacker från havet, menade han att det var rimligt att anta: *"..., att det just på Slottshagens område, som fordom en murbekransad stad var belägen"*.⁸ Till följd av fiskets och handelns ökade betydelse från och med 1200-talet, flyttades allt större delar av staden successivt till stranden,⁹ vilket möjliggjordes av kronans kapacitet att upprätthålla fred på haven.

Högstadshypotesen har efter detta integrerats i en ny ramberättelse, som inordnar Helsingborg som en ort bland många i en samhällsövergripande urbaniseringsprocess. Städerna föregicks av vikingatida säsongsnyttjade handelsplatser belägna i dess respektive närområden. Byn Köpinge, som fanns söder om staden i anslutning till den hävdvunna jordbruksbygden i Rååns dalgång, identifierades som den merkantila föregångaren till Helsingborg (fig. 4).¹⁰ Borgen och stadsområdet på landborgen uppfattades som etableringen av en tidigmedeltida administrativ centralort. Framväxten av varaktig tätortsbebyggelse på stranden var det konkreta uttrycket för förskjutningen från centralort till rådsstad. Lågstaden på stranden nedanför utvecklades från och med 1200-talet till den mest väsentliga delen av staden. Man menar att högstaden får minskad betydelse först under 1400-talet, för att under slutet av nästföljande sekel av Mogens Madsen beskrivas som ett förstört Troja.¹¹

⁴ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925.

⁵ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 209.

⁶ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 217-8.

⁷ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 230.

⁸ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 210.

⁹ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 235.

¹⁰ Wihlborg: *Helsingborg*, 1981, s. 45.

¹¹ Holmberg: *Den skånska öresundskustens medeltid*, 1977, s. 111; Wihlborg: *Helsingborg*, 1981, s. 57.

Medan det råder enighet om vad dessa företeelser representerar, finns det delade meningar om det konkreta utförandet. Det har exempelvis framförts argument för att den medeltida borgen föregåtts av en vikingatida ringborg belägen i Öresundsparken norr om S:t Clemens kyrka,¹² medan Anders Wihlborg i rapporten från projektet Medeltidsstaden påpekar att det inte finns några belägg för en borg förrän vid mitten av 1100-talet.¹³ På samma sätt finns konsensus kring att det funnits en stadsbebyggelse på landborgen från och med 1000-talet, men olika åsikter om exakt var denna varit belägen.¹⁴

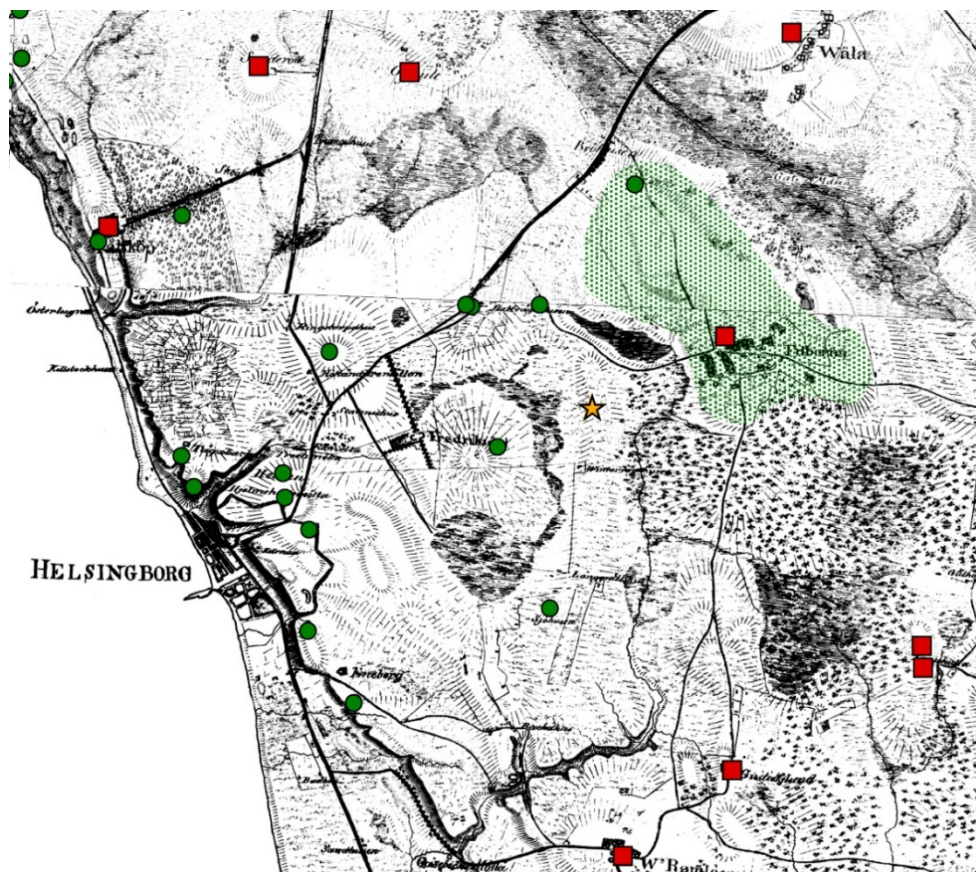


Fig. 2. Landskapet runt Helsingborg som det framträder på den skånska rekognoseringskartan, upprättad 1812, samt 1815-1820. Helsingborg är beläget i Luggude härad. I landsförsamlingen fanns under medeltid minst tolv kamerala enheter. I detta område var byn Filborna den största bebyggelseenheten (18 gårdar), Västra Ramlösa hade sju gårdar medan övriga mestadels var ensamgårdar. Röda kvadrater motsvarar bebyggelseenheter, gröna cirklar förhistoriska gravar samt stjärnan fyndplatsen för Filbornaskatten. Filborna är belägen på en nordsydlig höjdrygg (grönskrafferad). Bearbetad version av Fältmäteribrigaden 1986.

De landskapliga förutsättningarna

Landskapet i nordvästra Skåne är väl återgett på den skånska rekognoseringskartan från början av 1800-talet (fig. 2). Här finns våtmarker, vattendrag och höjdparter tydliggjorda. Här framträder utbredningen av den karakteristiska landborgen. Vid det som skulle bli Helsingborg finns en uppenbar topografisk skillnad. Landborgen ändrar karaktär. Norr om Helsingborg finns landborgen nästan direkt vid vattenbrynet. De

¹² Holmberg: *Den skånska öresundskustens medeltid*, 1977, s. 40-1; Weidhagen-Hallerdt: 'En nyupptäckt ringborg i Helsingborg?', 2009.

¹³ Wihlborg: *Helsingborg*, 1981, s. 47-52.

¹⁴ Holmberg: *Den skånska öresundskustens medeltid*, 1977, s. 71-2, 87-8; Wihlborg: *Helsingborg*, 1981; Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 13.

mestadels smala sandstränderna kompletteras ofta av sandstenshällar och rullsten. I det område där den medeltida staden växte fram, i det följande benämnd strandplatsen, mynnar sex ravinliknande dalgångar. Vidare söderut fanns vidsträckta och sankar strandängar ända ner till Rååns deltaliknande mynning. Den smalaste delen av Öresund sammanfaller på detta sätt med en förändring av kusttopografin, där det finns rumsliga möjligheter att landa båtar och samla större mängder människor.

Landskapet närmast Helsingborg dominerades av lövskogar och vildvuxen undervegetation.¹⁵ Det fanns vidsträckta områden av kärr-, myr och mossmarker. Det fuktiga landskapet medförde att det framförallt var högt liggande sandiga och torra områden som nyttjades som åkrar. Långt fram i tidigmodern tid fanns sammanhängande inmarksområden (åker- och ängsmark) och likaledes sammanhängande fäladsmarker, gemensamma för flera byar.¹⁶ Boskapsskötseln var då jordbrukets huvudnäring.

Bygderna

Strandplatsen vid sundets smalaste del var belägen på gränsen mellan två hävdvunna bebyggelseområden.¹⁷ I norr fanns *Kullabygden* och i söder anslöt det *västskånska bebyggelseområdet*. Helsingborgs belägenhet mellan bygderna framstår tydligt vid en analys av den rumsliga utbredningen av fornlämningar och ortnamn. Redan i Bror Schnittgers kartläggning från år 1925 påpekas den tydliga koncentrationen av förhistoriska och ovan mark synliga fornlämningar i de södra delarna vid Ramlösa, längs med Rååns dalgång och upp mot Glumslövs backar och Dalamossen.¹⁸ Det är också här de tydligaste förekomsterna av ortnamn med efterleder som varit aktiva före vikingatid och riklig med ortnamn med vikingatida- och tidigmedeltida efterled finns.

I Kullabygden finns koncentrationer av ovan mark synliga fornlämningar, som gravhögar och stensättningar, i huvudsak längs med landborgkusten (främst från bronsålder). I området förekommer endast ett fåtal tidigmedeltida eller äldre ortnamnssuffix.¹⁹ Det finns betydligt fler medeltida ortnamn, som slutar med –röd/-ryd (röjning) och –hult (skogsdunge), än i det västskånska bebyggelseområdet.

Nu har det gjorts en del arkeologiska undersökningar av medeltida bytomter i området. I den mest rudimentära form är det möjligt att visa när bebyggelsen etablerades. Resultaten visar på intressanta skillnader. I Kullabygden förefaller bebyggelseetablering ha ägt rum först under 1300-talet, medan detta inträffade redan under 1100- och 1200-talen i det västskånska området.²⁰ Excerperingar av skriftligt material anger även att byarna i söder under tidigmodern tid bestod av ett större antal gårdar än de i norr, och att det i Kullabygden fanns betydligt fler bebyggelseenheter som bestod av ensamgårdar.²¹

¹⁵ Carelli: 'Helsingborgsområdets medeltid', 2010, s. 121-26.

¹⁶ Sjöbeck: 'Allmänningen Kulla Fälad', 1947; Anglert: *Makt och herravälde*, 1995, s. 127-134.

¹⁷ Jfr Callmer: 'Territory and Domination', 1991; Jennbert: 'Helsingborgstraktens förhistoria', 2010.

¹⁸ Schnittger: 'Hälsingborgstrakten under forntiden', 1925; Mårtensson: 'Fasta fornlämningar', 1925; jfr även Carelli: 'Helsingborgsområdets medeltid', 2010.

¹⁹ Carelli: 'Helsingborgsområdets medeltid', 2010, s. 112-16.

²⁰ Thomasson: 'Bybildningen och bönderna', 2005, s. 81-2.

²¹ Dahl: *Torna och Bara*, 1942, s. 10-20.



Fig. 3: Utbredningen av fäladsmarken runt Helsingborg omkring år 1850. Filborna var centralt beläget mellan två större fäladsområden. Bearbetad version av Sjöbeck 1947.

Byn Filborna

Från järnålder till tidigmodern tid förefaller området kring Helsingborg ha varit glesbefolkat. Det var långt mellan de mestadels små bebyggelseenheter.²² Byn Filborna, ca tre km från Helsingborg (fig. 2, 3), framträder som ett undantag. Under tidigmodern tid var byn den största bebyggelseenheten i närområdet.²³ I Luggude härad fanns antingen ensamgårdar eller byar med vanligtvis tio gårdsenheter, medan det i Filborna år 1670 fanns hela arton stycken. De äldsta uppgifterna visar att elva av de arton gårdarna tillhörde kronan.²⁴

Mycket talar även för att det fanns en eller flera aristokratiska miljöer i Filborna under vikingatid och tidigmedeltid. Kulturgeografiska analyser av det äldre kartmaterialet visar att det i byn en gång funnits två större gårdar, varav den ena bör ha varit en betydande enhet.²⁵ Det finns vidare flera intressanta marknamn i det äldre kartmaterialet. I de norra delarna av bytomten benämndes en av markerna för *Drängspjället*, en annan för *Skieplandet*. I den södra vången fanns även *Kungsängen* och sydväst om bytomten *Smedjeåker*.

²² jfr Aspeborg: *Bönder och barbarer*, 2008; Carelli: 'Helsingborgsområdets medeltid', 2010; Jennbert: 'Helsingborgstraktens förhistoria', 2010.

²³ Svensson: 'Linjalen i landskapet', 2010, s. 249.

²⁴ jfr Söderberg: 'Gårdens utveckling', 1997; Larsson och Söderberg: *Filborna by*, 2004.

²⁵ Erikson: *Kulturgeografisk analys*, 2004. Avser även analys av marknamnen.

Detta är marknamn som ansluter till omnämnanden på runstenar från sen vikingatid och i det äldsta skriftliga materialet. *Drengar* var en titel på medlemmar i hirder kring kungar eller andra personer från samhällets elit, som för sina tjänster disponerade över jordegods för sin försörjning, eller som en typ av vasaller. *Skieper* var benämningar på kaptener på fartyg, möjligen anknutna till en sjökrigsorganisation (ledungen). Det fanns även kultplatsindikerande marknamn i närheten av bytomten i form av *Torsåker*, *Torshålan* och *Torsängen*, samt *Lundsängen*, *Lunnen* och *Lundsåker*.

Undersökningarna visar på att det åtminstone periodvis fanns bosättningar under folkvandringstid och vendeltid i det område som blev bytomt.²⁶ Etableringen av varaktig- och en mer utbredd bebyggelse ägde rum under 900-tal. Den bestod av löst organiserade gårdar med skeppsformade treskeppiga långhus. På en av gårdarna fanns en mindre hallbyggnad av trelleborgstyp. Fyndmaterialet visar på olika sätt att gården haft högre status än de andra som undersöktes. Analyser av makrofossilmaterialet påvisar att den förfogat över bättre odlingsmarker. Fyndmaterialet visar även att det funnits en smedja på gården. Men även speciella fynd, som hästutrustning, delar av en täljstensgryta, nycklar och ett mynt förstärker intrycket att det varit fråga om en högstatusmiljö. Byns rang påvisas även av den silverskatt som påträffades väster om själva bytomten.²⁷ Den består av smycken, silverskrot, gjuttackor, samt arabiska-, ett engelskt- och ett danskt mynt. Troligen har skatten lagts ner i jorden under perioden från 955 till 975 e. kr.

Vägarna

I det äldre kartmaterialet framträder Helsingborg som en knutpunkt mellan de östra och västra delarna av Danmark. Viktiga landvägar förmedlade kommunikationerna vidare norrut till Halland, åt nordost mot Småland och Blekinge, samt åt söder till ärkebiskopssätet i Lund (fig. 4).²⁸ Kunskapen om vägnas ålder och status är begränsad. Den välundersökta vägsträckningen mellan Trelleborgsområdet till Lund kan användas som jämförelseobjekt. Den passerade inte igenom områdets byar, och förefaller därför vara ett kommunikationssystem som tillkommit före det att byarnas etablerats.²⁹ Det finns även rumsliga samband mellan vägsträckningen och förhistoriska gravhögar, brandgravar och härdområden, som ytterligare accentuerar sträckningens tidsdjup.³⁰ Med få undantag var de samtida bebyggelserna belägna en bit bort från vägsträckningen och områdena med gravar.

Hur såg det då ut längs med de huvudvägar som utgår från Helsingborg? På den skånska rekognosceringskartan framgår att vägsträckningen till Ängelholm i nordväst och vidare mot Halland, samt till Tranarp i öster och vidare mot Blekinge löpte genom fler än elva bymarker, men endast genom fyra bytomter.³¹ Vägsträckningen söderut mot Lund, berörde före Landskrona sju bymarker men löpte endast genom en bytomt (Nedre Glumslöv). Dessa mycket översiktliga iakttagelser uppvisar på detta sätt likheter med förhållandena längs vägsträckningen Trelleborgsområdet - Lund.

²⁶ Larsson och Söderberg: *Filborna by*, 2004.

²⁷ Schnittger: 'Hälsingborgstrakten under forntiden', 1925, s. 96.

²⁸ jfr Blomqvist: *Lunds historia*, 1951, s. 14-8; Carelli: 'Helsingborgsområdets medeltid', 2010, s. 137-8.

²⁹ jfr Erikson: 'En väg till Uppåkra?', 2001.

³⁰ Rudebeck: 'Vägen som rituell arena', 2002.

³¹ jfr Fältmäteribrigaden: *Skånska rekognosceringskartan*, 1986.

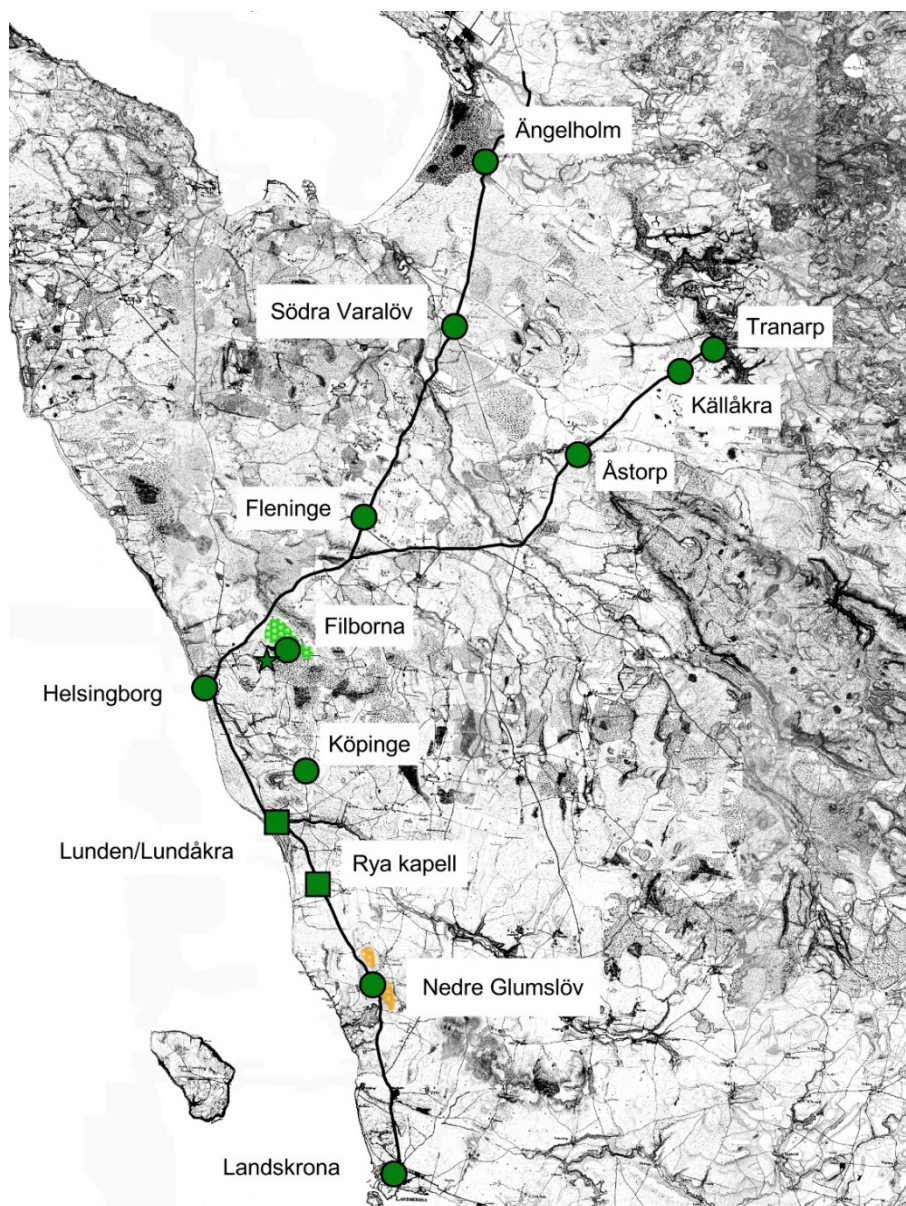


Fig. 4. Utbredningen av härvägarna som anknyter till Helsingborg. Cirkclar motsvarar bytomter och kvadrater marknamn. Filborna bymark är grönskrafferad och de förhistoriska samlingsplatserna vid Glumslöv är gulskrafferade.

Den *sydliga vägen* finns ett område som berörts av kulturgeografiska och landskapsarkeologiska analyser.³² Det framgår att vägsträckningen huvudsakligen men inte enbart berörde byarnas fäladsmarker. I de fall sträckningen fanns i åkermark, var det med undantag av Nedre Glumslöv områden som var perifera i förhållande till bytomterna. Vägen anslöt inte heller till platser med bebyggelseindikerande marknamn (med undantag av *kapellstycket* vid byn Rya). Detta intryck förstärks av fornlämningsbilden. Av de boplatser som

³² Erikson: Kulturgeografisk undersökning, Helsingborg, 1996.

påträffats och som varit möjliga att datera är det stora flertalet äldre än järnålder. En handfull har daterats till äldre järnålder medan endast en plats var från den senare delen av järnålder.

Vägsträckningens samband med rituella platser tydliggörs även av marknamn. I anslutning till passagen över Råån fanns *Lunnen* och *Lundåker*. Men de tydligaste relationerna med rituella platser illustreras av spridningen av gravhögar, brandgravar och härdområden. Vid Nedre Glumslöv löpte vägsträckningen genom ett rituellt centrum vars beståndsdelar bestod av en koncentration av gravmonument, brandgravar, grop- och härdområden.³³ I Nedre Glumslöv fanns under medeltiden en huvudgård som innehades av ärkebiskopssätet.³⁴ I det skriftliga materialet kan denna följas tillbaka till 1400-talet, men ägostrukturen, kyrkans läge i förhållande till den övriga bebyggelsen samt fynd av byggnadslämningar (bl.a. en grundmurad källare) i anslutning till kyrkan, visar att den kan föras tillbaka till 1100-talet.³⁵ Nästa ort som ansluter till vägsträckningen var bropassagen över Saxån vid Landskrona, som grundlades under början av 1400-talet. Tidigare fanns här enligt Saxo Grammaticus ledungshamnen *Landora* och ett kungalev i någon av byarna Norra- eller Södra Säby.³⁶

Landsvägarna mot *Halland* och *Blekinge* delas först ett stycke öster om Helsingborg. Den gemensamma sträckningen slutar i närheten av byn Hyllstorp. Därefter fortsätter Blekinge-landsvägen österut över Rönne å och vidare mot Söderåsen, medan Hallandsträckningen löper norrut mot en annan bro över samma å vid Ängelholm. Kunskapen om vägsträckningarna är mer fragmentarisk än den sydgående. Mårten Sjöbeck har sammanställt äldre kartmaterial i sina landskapsstudier av Luggude härad.³⁷ Där framgår att vägsträckningarna i huvudsak löpte genom fäladsmark. Före delningen vid Hyllstorp berördes ingen bytomt. Hallandssträckningen går sedan endast genom Fleninge före passagen över Rönne å. Småland-Blekingesträckningen löper genom Åstorp, Källåkra och Tranarp före passagen över Rönne å vid Tranarp.

Sträckningarna berör enligt Fornminnesregistret endast två platser med daterade bebyggelse lämningar. Det finns begränsade uppgifter om gravar. Några enstaka observationer från området omedelbart öster om Helsingborg pekar emellertid på samband mellan vägsträckningen och rituella rum (jfr fig. 2). Längs med vägsträckningen mellan Helsingborg och Filborna bymark finns flera observationer av förhistoriska gravar. Närmast det äldre stadsområdet i väster finns notiser om en domarring³⁸ och en gravhög.³⁹ Vidare österut vid Ringstorps vattentorn fanns ett gravfält från yngre bronsålder förromersk järnålder, möjligen även en domarring.⁴⁰ I kartmaterialet avbildas vidare österut ett par gravhögar vid Berga kasern och stadsdelen Drottninghög.⁴¹ Vägen omfattade de norra delarna av Filbornas nordsydligt orienterade bymark (själva bytomten låg ca en kilometer längre söderut). Analysen av det äldre kartmaterialet uppvisar en koncentration av gravhögsindikerande marknamn i anslutning till vägsträckningen.⁴²

³³ jfr Fendin: 'De rituella fälten på Glumslövs backar', 2005.

³⁴ Karlsson: Byarnas bönder, 2005, s. 9-15.

³⁵ jfr Jacobsson: 'Glumslövs kyrkogård', 1983; Thomasson: 'Byarnas bönder', 2005, s. 85-6.

³⁶ Karlsson: Byarnas bönder, 2005, s. 24-5.

³⁷ Sjöbeck: 'Allmänningen Kulla Fälad', 1947.

³⁸ Riksantikvarieämbetets fornminnesregister Fornsök, Helsingborgs socken (härefter RAÄ Helsingborg), nr 173.

³⁹ RAÄ Helsingborg 40; jfr Mårtensson: 'Fasta fornlämningar', 1925, s. 305.

⁴⁰ Wibling: 'Ringstorpsfynden', 1906.

⁴¹ jfr Thomasson: *Drottninghög och Dalhem*, 2005, 29-30, 62-4.

⁴² Erikson: Kulturgeografisk analys, Helsingborg, 2004:26, 2004.

Hallandssträckningens passage över Rönne å påminner om motsvarande över Saxån i söder. Rönnebro omtalas första gången under mitten av 1200-talet.⁴³ I anslutning till bron fanns Luntertun (kapell från 1200-tal, nämns som köpstad 1481), samt kungsgården Rönnegård som för första gången omtalas under 1300-talet.

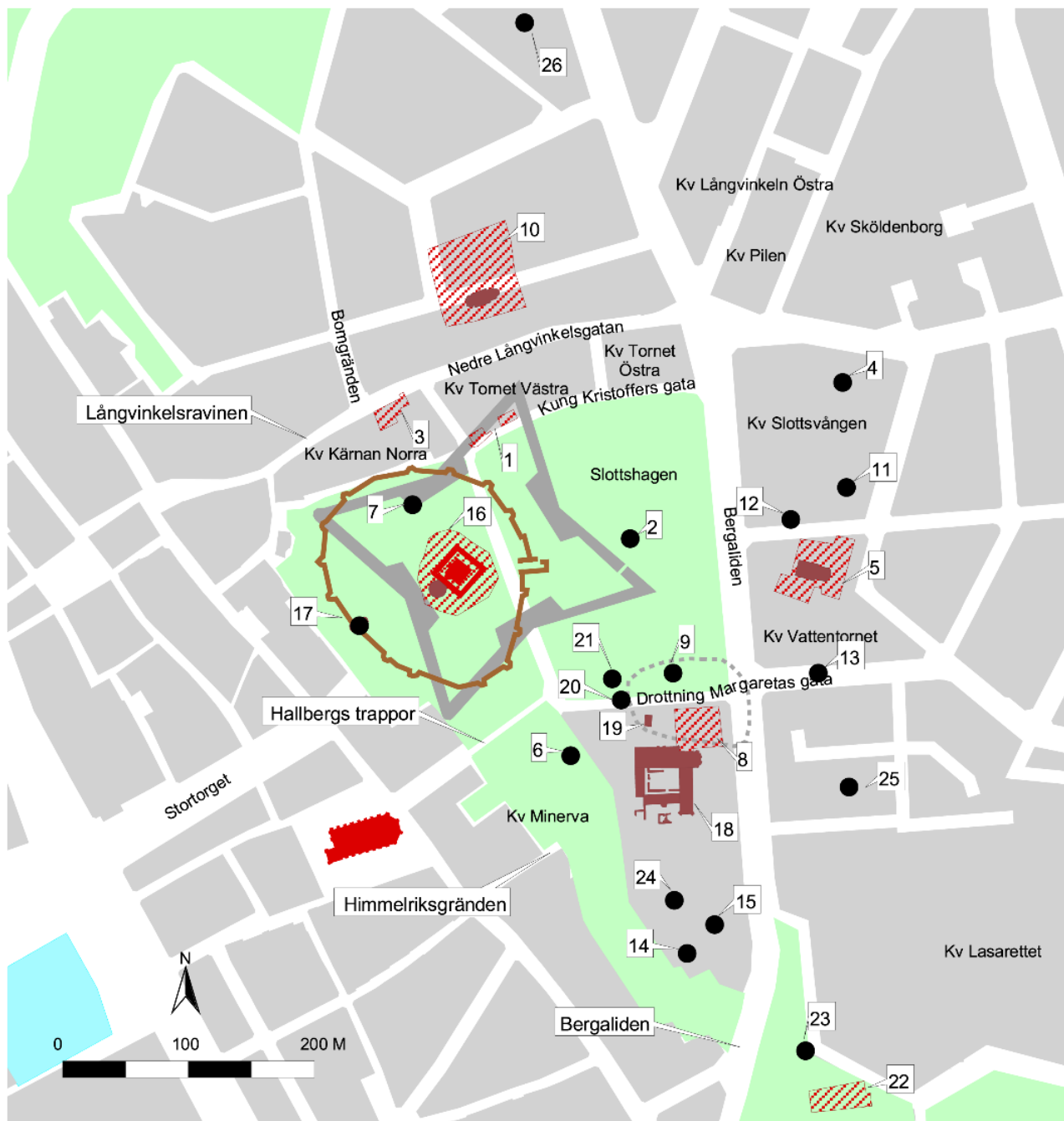


Fig. 5. Bebyggelselämningar på landborgen. Befintliga medeltida byggnader är rödskräfferade medan arkeologiskt dokumenterade och icke kvarstående byggnader i murverk på landborgen har brunskräfferats. Den medeltida borgansläggningen (med ringmur och borgtorn) samt kastellet, anlagt 1658-1678, är markerade. Utbredningen av sänkan norr om dominikankonventet markeras av grå streckad linje. Referenser till de arkeologiska observationerna finns i texten. Skala 1:6 000.

⁴³ Anglert: Luntertun/Ängelholm, 1984.

Landborgsbebyggelsen

Den ursprungliga topografin

Dagens topografi är till stora delar resultat av 1600- och 1700-talens befästningsarbeten och 1800- och 1900-talens stadsplanering. Fortfarande kan emellertid de grundläggande förutsättningarna mellan de djupa erosionsdalarna ner till stranden och de mellanliggande landsborgsplatåerna skönjas. Hålsobäcken och Bollbrobäcken skapade naturliga topografiska begränsningar i norr och söder. De fyra återstående ravinerna fungerade som hålvägsliknande stråk som förmedlade tillträde till kusten (jfr fig. 8).

Förändringarna av *Långvinkelsravinen* i norr är påtagliga. Den branta sträckan i den nuvarande gatans östra övre del jämnades ut under 1860-talet.⁴⁴ Ravinens norrsluttning var betydligt brantare än den sydliga. Anläggandet av en bastion i dess sydöstra delar har förändrat topografin. Den ursprungliga nivån i Kung Kristoffers gata i närheten av Kärngränden var ca fem meter under nuvarande markyta (fig. 5:1).⁴⁵ Detta visar tillsammans med resultat från provborrningar i de norra delarna av Slottshagen (fig. 5:2, 5:7),⁴⁶ att ravinens sydöstra delar ursprungligen haft en flack sluttning som öppnat upp vägsträckningen åt söder. Förhållandena bekräftas av vägsträckningarna på äldre kartor (fig. 6)⁴⁷ och från arkeologiska undersökningar (fig. 5:3).⁴⁸ Den norra av de två gatorna i erosionsdalens nedre delar löpte längs med Nedre Långvinkelsgatans nuvarande sträckning. Den södra gatan, Strömmen, följde landborgsbranten genom det som i dag är Henckelska gården och anslöt sedan till Strömgränden (jfr rekonstruktion fig. 8).⁴⁹ Längre upp i ravinen, vid nuvarande Bomgränden löpte gatan i ravinens flackare södra delar och undvek därigenom det brantare partiet i norr (motsvarande den befintliga vägsträckningen).

Långvinkelravinen brantare norra del ansluter till ett markant och ytmässigt omfattande höjdläge i nordost (högsta punkten är ca 40 m ö.h.). Utlöparen av detta höjdläge bildar en avsats i ravinens nordöstra del, platsen för S:t Clemens kyrka, som kulminerar vid Bomgränden. Höjdryggen omfattar även kvarteren Slottsvången och Vattentornet sydöst om Långvinkelravinen. Visserligen har området förändrats av såväl modern bebyggelse som 1660-talets befästningsarbeten (fig. 5:4),⁵⁰ men undersökningarna vid S:t Petri bekräftar att kyrkan uppfördes på ett ursprungligt höjdläge (fig. 5:5).⁵¹ Troligen har höjdryggen fortsatt fram till Drottning Margaretas gata i söder, men det saknas observationer från de nybyggnationer som genomförts i denna del av kvarteret. Höjdryggen bör ha varit mer accentuerad än vad den är idag. I söder fanns en svacka i terrängen (jfr nedan) och i väster tyder resultaten från borrhöjningar på att undergrunden i området mellan Bergaliden och Slottshagen finns mellan en och två meter under nuvarande marknivå.⁵²

Dagens topografi i borgområdet är präglad av de stora förändringar som genomfördes i samband med anläggandet av bastioner och befästningar under 1600-talet och början av 1700-talet, samt av

⁴⁴ Helsingborgs Stadslexikon: 'Långvinkelsgatan', 2006.

⁴⁵ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 22.

⁴⁶ jfr Wihlborg: Slottshagen, Helsingborg, 1988; Carelli: På jakt efter underjordiska murar, Slottshagen, 1998.

⁴⁷ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 24-5.

⁴⁸ Jacobsson: Kv Kärnan Norra 3-4, Helsingborg, 1972.

⁴⁹ Helsingborgs Stadslexikon: 'Strömmen', 2006.

⁵⁰ jfr Löfgren: Kv Slottsvången, Helsingborg, 1993.

⁵¹ jfr Wihlborg: S:t Petri kyrkogård, Helsingborg, 1992.

⁵² jfr Wihlborg: Slottshagen, Helsingborg, 1988.

anläggningsarbetena för industri- och slöjdställningen år 1903.⁵³ Redan de arkeologiska undersökningarna under 1930-talet kunde visa att den ursprungliga marknivån runt det nuvarande borgtornet är ca 1,2 m under den nuvarande.⁵⁴ De största skillnaderna finns i de norra delarna av området. Borrningar visar att undergrunden finns mellan 1,8 och 2,5 m under nuvarande marknivå (fig. 5:7).⁵⁵ Slutningen ner mot Långvinkelravinen inleddes ursprungligen ett stycke längre söderut och var mer flack än i dag. Vid landborgsbranten och S:t Mikael, var den ursprungliga marknivån ca 1,6 m under den nuvarande (fig. 5:17).⁵⁶

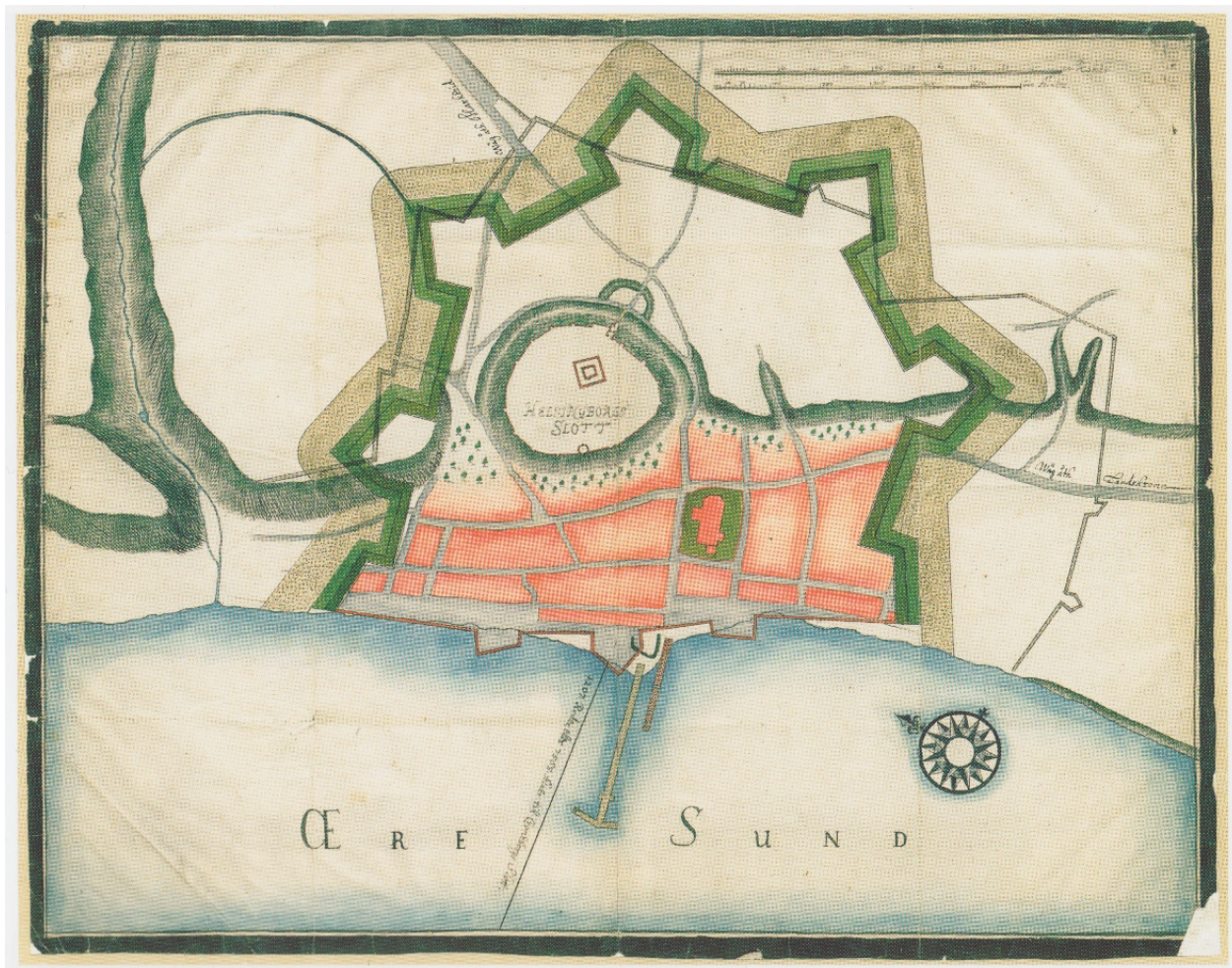


Fig. 6. Olof Hansson Örnehufvuds förslag till fästningsplan för Helsingborg, upprättad år 1644. På kartan avbildas landborgen och de raviner som förbinder strandplatsen med landborgen. Vägsträckningarna i Långvinkelsravinen norr om borgen har en sydligare sträckning än vad som är fallet i dag. Den östra delningen av vägen påträffades vid arkeologiska undersökningar år 1972 (Jacobsson 1972). Den halvcirkelformade strukturen i nordost mellan Långvinkel- och Hälsovägsravinerne har utpekats som rester av en vikingatida ringborg. Fra Helsingborgs museer.

Idag framträder *Billeplatsen* med Hallbergs trappor och *Himmelriksgränden* strax söder om borgen, som separata erosionsdalar på ömse sidor av Rosenträdgården (anlagd under 1930-talet). På 1787-års tomtkarta framgår att det då fanns utlagda tomter i två områden, som ser ut att ha bildat en sammanhängande plåtå

⁵³ Wihlborg: Slottshagen, Helsingborg, 1988.

⁵⁴ Mårtensson: 'Medeltida byggnadshistoria', 1934, fig. 16, 33, 51.

⁵⁵ Carelli: På jakt efter underjordiska murar, Slottshagen, Helsingborg, 1998.

⁵⁶ Carelli: S:t Mikaelsskapellet och ringmuren, Slottshagen, Helsingborg, 2001.

mellan stranden och landborgskanten.⁵⁷ Detta konfirmeras av resultat från provborrningar och arkeologiska undersökningar.⁵⁸ Den ursprungliga marknivån finns mellan en- och tre meter under Rosenträdgårdens planteringar. På äldre kartor framgår att det även funnits en tredje gatsträckning i form av en förlängning av Södra Kyrkogatan som lett upp till platån (jfr fig. 6, 7). Den har i sin tur, uppe på landborgsplatån, bildat utgångspunkt för två vägsträckningar. En som löpt i nordöstlig riktning mot borgområdet och Långvinkelgatan, samt en som haft en mer sydöstlig sträckning gentemot Bergaliden.

Ursprungligen fanns även en östvästligt orienterad sänka i området kring mellan Dominikankonventet och S:t Petri kyrka vidare västerut längs med Drottning Margaretas gata. Vid utgrävningar har det konstateras att ett upp till tre meter tjockt gruslager påförts i samband med att konventet anlades (fig. 5:8).⁵⁹ Likaså framkom lämningar efter en damm eller vattensänka i nuvarande Bergaliden,⁶⁰ och som även är avbildad på kartor från 1600-talet.⁶¹ Dessa observationer korresponderar med resultaten från en förundersökning i de sydöstra delarna av Slottshagen (fig. 5:9).⁶² Undergrunden fanns 0,2-0,4 m under nuvarande marknivå i nordost, samt mellan 1,4 till närmare 1,7 m under marknivå i de resterande södra delarna av området som anslöt till konventsområdet.

Även området kring *Bergaliden* i söder är kraftigt förändrat. Själva gatsträckningen var före anpassningarna för spårvagns- och fordonstrafik betydligt smalare och sannolikt även bitvis brantare.⁶³ Erosionsdalens ursprungliga nedre mynning var via Lilla Bergaliden till Södra Storgatan; förlängningen till Trädgårdsgatan anlades först år 1949.

S:t Clemensområdet

Vid de arkeologiska undersökningarna på S:t Clemensplatån (figur 5:10) framkom lämningar efter en romansk sandstenskyrka, en omfattande kyrkogård samt profana bebyggelseämningar.⁶⁴

Kombinationer av gravtyper, ett äldre skikt med gravar som hade avvikande orientering och som anlagts före stenkyrkan, samt en korresponderande yta utan gravar, pekar på att stenkyrkan haft en föregångare i trä. Dateringen av det äldre skiktet indikerar att träkyrkan sannolikt uppförts under 1000-talets mitt.

Den efterföljande romanska sandstenskyrkan började byggas redan under 1060-talet och uppfördes med torn, kor och absid och var omkring 155 m² stor.⁶⁵ Tornet var tvärrrektangulärt med halvrunda kortsidor med trapphus i varje ände. Bottenvåningen fungerade som gravkor, medan det funnits ett emporgalleri på övervåningen. Weidhagen-Hallerdt argumenterar för att det begränsade antalet gravar runt träkyrkan talar

⁵⁷ jfr Mårtensson: 'Torg och rådhus', 1928.

⁵⁸ jfr Wihlborg: Kv Minerna, Rosenträdgården, Helsingborg, 1987; Bolander: Gamla Staden 8:1, Helsingborg, 2016:84, 2016, fig. 22.

⁵⁹ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 22-3, 47.

⁶⁰ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 22.

⁶¹ jfr Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, fig. 6.

⁶² Bolander och Anglert: Gamla Staden 8:1, Helsingborg, 2013.

⁶³ jfr Helsingborgs Stadslexikon: 'Bergaliden', 2006.

⁶⁴ Weidhagen-Hallerdt: *S:t Clemens kyrka i Helsingborg*, 2010, s. 113-115; Anglert: S:t Clemens kyrkogård, kv Prins Fredrik 5-6, Helsingborg, 1996:85, 1996.

⁶⁵ Andrén: *Den urbana scenen*, 1985, s. 200; Weidhagen-Hallerdt: *S:t Clemens kyrka i Helsingborg*, 2010, s. 34-9, 108.

för att denna fungerat som privatkyrka, medan utformningen av stenkyrkans torn tillsammans med patrociniumet S:t Clemens talar för att den uppförts som kungsgårdskyrka.

De gravlagdas armställningar visar visserligen att kyrkogården har varit i bruk under hela medeltiden. Men hela 85 % av begravningarna tillhör perioden fram till mitten av 1300-talet.⁶⁶ I området närmast kyrkan, framförallt i söder, begravdes ett stort antal individer i stenkistor.⁶⁷ Två tidigromanska dekorerade lockhällar, som flyttats från sina ursprungliga platser, bör ha tillhört gravmonument uppbyggda ovan mark som förmodligen funnits i tornets bottenvåning.⁶⁸ Efter det att kyrkan brandhärjats någon gång i mitten av 1300-talet revs tornet och långhuset förlängdes västerut varpå det försågs med tegelvalv.⁶⁹ Kyrkogården utvidgades västerut i två omgångar. Under samma period anlades en kraftig mur med utanförliggande vallgrav norr om kyrkan.⁷⁰

I området fanns även lämningar efter profanbebyggelse. I väster påträffades stolphål och en brunn.⁷¹ Förekomst av östersjökeramik, en sländtrissa (av svartgods), ett ringspänne, bronsknappar, ett bronsskaft med djurhuvud och benpärlor daterar bebyggelsen till 1000-tal. Bebyggelse lämningar framkom även vid utgrävningarna norr om kyrkan.⁷² Några av dessa var förhistoriska, men andra inte kunde dateras närmare, men som att döma av dess utbredning och karaktär kan relateras till de tidigmedeltida bebyggelse spåren i väster.

I de norra delarna av kyrkogården påträffades en kalkugn från 1200-tal.⁷³ Denna både under- och överlagrades av gravar. I det yngre gravskiktet fanns lämningar som var samtida med muren och vallgraven i form av kulturlager med fynd av keramik, armborstpilspetsar och mynt.

S:t Petriområdet

Vid de arkeologiska undersökningarna kring S:t Petri, som omfattar kvarteren Slottsvången och Vattentornet samt de östra delarna av Drottning Margaretas gata, har det framkommit lämningar efter en romansk sandstenskyrka, en omfattande kyrkogård, profana bebyggelse lämningar samt en grav från bronsålder (fig. 5:5).

Även här har det funnits två faser med kyrkobyggnader med tillhörande kyrkogårdar som sammantaget varit i bruk under hela medeltiden.⁷⁴ Vid utgrävningarna påträffades gravar från mitten av 1000-talet som var äldre än stenkyrkan, vilket antyder existens av en föregångare sannolikt uppförd av trä.⁷⁵ Den romanska stenkyrkan omtalas för första gången år 1257 då kung Kristoffer I (1252-1259) anklagade ärkebiskopen Jacob

⁶⁶ jfr Anglert: S:t Clemens kyrkogård, kv Prins Fredrik 5-6, Helsingborg, 1996:85, 1996; Weidhagen-Hallerdt: *S:t Clemens kyrka i Helsingborg*, 2010, s. 94.

⁶⁷ Weidhagen-Hallerdt: *S:t Clemens kyrka i Helsingborg*, 2010, s. 63, 107.

⁶⁸ Weidhagen-Hallerdt: *S:t Clemens kyrka i Helsingborg*, 2010, s. 42-3.

⁶⁹ Weidhagen-Hallerdt: *S:t Clemens kyrka i Helsingborg*, 2010, s. 40, 109.

⁷⁰ jfr Anglert: S:t Clemens kyrkogård, kv Prins Fredrik 5-6, Helsingborg, 1996:85, 1996.

⁷¹ Weidhagen-Hallerdt: S:t Clemens kyrkogård, kv Prins Fredrik 5-6, 1986.

⁷² Anglert: S:t Clemens kyrkogård, kv Prins Fredrik 5-6, Helsingborg, 1996:85, 1996.

⁷³ Anglert: S:t Clemens kyrkogård, kv Prins Fredrik 5-6, Helsingborg, 1996:85, 1996.

⁷⁴ Wihlborg: *Helsingborg*, 1981, s. 52-55.

⁷⁵ Holmberg: Den skånska öresundskustens medeltid, 1977, s. 70-1.

Erlandsson för att ha ifrågasatt regentens patronatsrätt över S:t Petri.⁷⁶ Den omkring 270 m² stora kyrkan uppfördes under mitten av 1100-talet, samt bestod av långhus, kor och absid.⁷⁷ Huruvida kyrkan har haft torn i väster kunde inte bedömas vid utgrävningen, eftersom området förstördes vid uppförandet av ett vattentorn under 1800-talet.

Runt den grundmurade kyrkan framkom ett stort antal stenkistor från 1100-talet.⁷⁸ En dekorerad tidigromansk lockhäll påträffades sekundärt inmurad i kyrkan.⁷⁹ Denna har av allt att döma tillhört en kista som varit uppbyggd ovan mark, som i likhet med S:t Clemens kan ha varit delar av en patronatsgrav belägen i ett torn.

Senare under medeltiden uppfördes ett vapenhus i söder och möjligen en sakristia i norr. De arkeologiska undersökningarna kunde även visa att den norra portalen murats igen samtidigt som långhuset försågs med sittbänkar och tegelgolv.⁸⁰ Igensättningen av nordportalen och vapenhus förknippas med förändringar av kyrkorna som genomfördes under senmedeltid.⁸¹ Under tegelgolvet påträffades vidare rikliga mängder smält bly,⁸² vilket visar att förändringsarbetena genomförts efter en eldsvåda. Möjligen kan branden sättas i samband med det stora antal armborstpilspetsar som påträffades i kyrkogårdslagret.⁸³

Analyser av de gravlagdas armställningar visar samma tendens som i S:t Clemens. Merparten, ungefär 65 % av begravningarna, ägde rum fram till mitten av 1300-talet.⁸⁴ Utfallet kan dock vara en konsekvens av de befästningsarbeten som genomfördes under 1600-tal. Vid arkeologiska undersökningarna påträffades färre senmedeltida gravar i de områden som omfattats av försvarsverken.

Profana bebyggelselämningar har framkommit i ett större område från Drottning Maragatas gata i söder till de södra delarna av kvarteret Slottsvången.⁸⁵ En stor mängd sekundärdeponerad östersjökeramik har tillvaratagits från kyrkogårdslagret. Den kanske mest iögonfallande lämningen är resterna efter ett grophus som varit i bruk under 1000-talet.⁸⁶ I de norra delarna av kyrkogården fanns även ett stort antal - i flera fall meterdjupa - hårdgropar, samt en ugn anlagda under 1000-talet.⁸⁷ I kyrkogårdslagret framkom även bronsålderskeramik och en del brända ben från en förhistorisk grav (troligen urnegrav från bronsålder).⁸⁸ Såväl bebyggelseområdet som kyrkogården har fortsatt norr om Magnus Erikssons gata (fig. 5:11-12).⁸⁹ Här har bebyggelselämningar som stolphål och hårdgropar påträffats. I de få fall där fyndmaterial tillvaratagits,

⁷⁶ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 213-215.

⁷⁷ Holmberg: S:t Petri, kv Vattentornet, Helsingborg, 1968; Wihlborg: *Helsingborg*, 1981, s. 14; Andrén: *Den urbana scenen*, 1985, s. 201.

⁷⁸ Holmberg: S:t Petri, kv Vattentornet, Helsingborg, Helsingborg, 1968; Wihlborg: S:t Petri kyrkogård, kv Vattentornet, Helsingborg, 1992.

⁷⁹ Mårtensson: 'Medeltida byggnadshistoria', 1934, s. 158-9; Holmberg: S:t Petri, kv Vattentornet, Helsingborg, 1968.

⁸⁰ Holmberg: S:t Petri, kv Vattentornet, Helsingborg, 1968.

⁸¹ Nilsson: *Mellan makten och himmelriket*, 2009, 116-8.

⁸² Mårtensson: 'Medeltida byggnadshistoria', 1934, s. 158-9.

⁸³ jfr Holmberg: S:t Petri, kv Vattentornet, Helsingborg, 1968.

⁸⁴ jfr Wihlborg: *Helsingborg*, 1981, s. 52-3.

⁸⁵ Holmberg: S:t Petri, kv Vattentornet, Helsingborg, 1968

⁸⁶ Holmberg: S:t Petri, kv Vattentornet, Helsingborg, 1968.

⁸⁷ Wihlborg: S:t Petri kyrkogård, kv Vattentornet, Helsingborg, 1992.

⁸⁸ Wihlborg: S:t Petri kyrkogård, kv Vattentornet, Helsingborg, 1992.

⁸⁹ Löfgren: Kv Slottsvången, Helsingborg, 1985; Schmidt Sabo: Kv Slottsvången, Helsingborg, 1996.

pekar dateringarna mot att lämningarna tillkommit under perioden tidigmedeltid-högmedeltid. Samma lämningstyper har påträffats i Drottning Margaretas gata söder om kyrkogården (fig. 5:13).⁹⁰ De var fragmentariskt bevarade, men den glesa spridningen indikerar att det varit fråga om en perifer del av bebyggelsen. I fyllnadslagren till några av nedgrävningarna påträffades bland annat östersjökeramik och tegel vilket indikerar att de tillkommit under sen vikingatid och medeltid.

Borgplatån

På Brauns kopparstick från slutet av 1500-talet framstår Helsingborgs slott som en omfattande borganläggning. Centralt i anläggningen fanns den då trettio meter höga kvadratiske tegelkastalen Kärnan, vars femton meter långa väggar nederst har en tjocklek på 4,5 meter. Runt tornet byggdes en skyddande mantelmur med ett högt porttorn. Borgen kringgärdades av en 500 meter lång ringmur i tegel med fjorton halvrunda flankeringstorn, ett runt torn på landborgsbranten i väster (S:t Mikael) samt ett porttorn i öster.⁹¹ Enligt en inventarielista som upprättades år 1610 fanns det då 33 byggnader inne på borggården.⁹²

I borgområdet finns välbevarade stratigrafiska sekvenser liknande de som förekommer i urbana miljöer. Det relaterar till att borgen under stora delar av medeltiden och fram till borgens rasering under slutet av 1600-talet kan karakteriseras som ett område med varaktig tätortsbebyggelse. Arkeologiska undersökningar och kulturlagerborrningar visar på att markberedningsarbeten genomförts i syfte att erhålla en plan bebyggelseyta. Inte minst syns detta i de norra delarna av borgområdet (fig. 5:7).⁹³ De stratigrafiska sekvenserna består av upp till två meter djupa kulturlager. Borrproverna visade, med ett undantag, att det fanns tegel i de nedersta lagren. Vid de omfattande arkeologiska undersökningarna som genomfördes under 1930-talet påträffades lämningar efter femton byggnader och varav elva har daterats till medeltiden (fig. 5:16).⁹⁴ De kanske mest väsentliga resultaten var resterna efter ett äldre runt sandstenstorn,⁹⁵ samt att det kunde beläggas att Mikaelstornet i de västra delarna av ringmuren ursprungligen byggts som rundkyrka med kor (fig. 5:17).⁹⁶ Undersökningarna visade vidare att det fanns bebyggelseämningar som var äldre än sandstenskastalen.⁹⁷ Sydöst om S:t Mikael påträffades vidare en kyrkogård av begränsad storlek. Sammanlagt undersöktes fyra gravar, som kunde dateras till perioden från mitten av 1200-talet till omkring 1400.⁹⁸ Mellan S:t Mikael och det nuvarande borgtornet har det framkommit bebyggelselager som var äldre än kyrkogården och kyrkobyggnaden, samt stolphål, ugnar och andra lämningar, som tillkommit under perioden från 700–800-tal till omkring år 1000.⁹⁹

⁹⁰ Wihlborg: Drottning Margaretas gata, Helsingborg, 1981.

⁹¹ Thomasson: 'Den ypperligt befästade borgen', 2020.

⁹² Mårtensson: 'Medeltida byggnadshistoria', 1934, s. 143.

⁹³ jfr Carelli: På jakt efter underjordiska murar, Slottshagen, Helsingborg, 1998.

⁹⁴ Mårtensson: 'Medeltida byggnadshistoria', 1934, s. 125.

⁹⁵ Mårtensson: 'Medeltida byggnadshistoria', 1934, s. 23.

⁹⁶ Mårtensson: 'Medeltida byggnadshistoria', 1934, s. 26-42.

⁹⁷ Mårtensson: 'Medeltida byggnadshistoria', 1934, s. 46.

⁹⁸ Salminen: Sankt Mikael's kapell, 2007.

⁹⁹ Eriksson, Drake och Carelli: *Kärnan och borgen*, 2007, s. 97; Sarnäs: *Gamla staden* 8:2, Helsingborg, 2019:15, 2019.

Bebyggelsen kan indelas i tre huvudfaser.¹⁰⁰ Inledningsvis, under 700–800-talet etablerades bebyggelsen. Några huskonstruktioner har inte kunnat identifieras, men det kan konstateras att de byggts med jordgrävda stolpar.

Under *den andra fasen*, från mitten av 1100-talet till 1310-tal, förändrades arkitekturen betänkligt. Den runda sandstenskastalen (ca fjorton meter i diameter med fyra meter tjocka murar) uppfördes på borgplatåns högsta punkt. Samtidigt byggdes S:t Mikael's rundkyrka. Långhuset hade en diameter på omkring tio meter, koret var sex meter i diameter (sammanlagt 107 m²), och det var enligt uppmätningar från 1600-talet omkring tretton meter högt. Enligt avbildningen på stadens sigill från 1300-talet, hade byggnaden då en kolonnarkad närmast under takskägget och ett spetsigt koniskt tak som högst upp var prytt av ett kors. Kyrkogården togs i bruk under 1200-talet. Resultaten från de arkeologiska undersökningarna visar att den haft en begränsad rumslig omfattning och använts under en kort tid. På borgen fanns åtminstone en större grundmurad byggnad och ett flervåningshus uppfört i korsvirke och den var omgiven av försvarsmurar vars sträckning inte har klarlagts.

Förändringarna under *den tredje fasen* innebar en total omgestaltning av anläggningen. Borgen förstördes efter ett militärt angrepp. Det nuvarande borgtornet med mantelmur och porttorn stod klart omkring 1320. Ringmuren uppfördes några år tidigare, varpå S:t Mikael inkorporerades som ett försvarstorn i muren. Det är inte möjligt att avgöra hur många av de byggnader som omtalas i de skriftliga källorna som fanns under medeltiden. Det kan dock påpekas att ärkebiskopen lät uppföra en grundmurad frustuga under 1460-talet och att ett nytt residenskomplex för rikets regenter byggdes inte långt därefter i de västra delarna av borggården (som inbegrep S:t Mikaelstornet).

S:t Olofområdet

Vid byggnadsarbeten på 1860-talet uppmärksammas en stor mängd skelett och stenkistor vid vad som med all sannolikhet är platsen för S:t Olofs kyrka.¹⁰¹ Mindre delar av kyrkogården har senare varit föremål för arkeologiska undersökningar (62 dokumenterade gravar), utan att spår efter själva kyrkobyggnaden har lokaliserats (fig. 5:14-5:15).¹⁰² Frekvensen av gravar visar att det varit en välutnyttjad kyrkogård. Olika orienteringar på gravskikten antyder att det i likhet med de S:t Clemens och S:t Petri att det kan ha funnits två generationer av kyrkor.

Dateringen av kyrkogården är inte helt klarlagd. Förekomsten av stenkistor pekar mot att kyrkogården använts under slutet av 1000-talet och 1100-tal.¹⁰³ I det arkeologiska materialet finns endast enstaka belägg för att begravingar ägt rum under senmedeltid.¹⁰⁴ I det skriftliga materialet finns notiser om att kyrkogården använts även under 1600-talet, det vill säga efter det att kyrkan rivits.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Thomasson: 'Den ypperligt befästade borgen', 2020 och där anförda referenser.

¹⁰¹ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 18-9.

¹⁰² jfr Jacobsson: Kv Minerva 12A, Helsingborg, 1985; Nagmér: Kv Minerva 24, Helsingborg, 1994:2, 1994.

¹⁰³ jfr Kieffer-Olsen: *Grav og gravskik*, 1993, s. 129; Weidhagen-Hallerdt: *S:t Clemens kyrka i Helsingborg*, 2010, s. 107.

¹⁰⁴ jfr Nagmér: Kv Minerva 24, Helsingborg, 1994:2, 1994.

¹⁰⁵ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 18.

S:t Nicolaiområdet

Dominikankonventet etablerades enligt skriftliga källor någon gång under åren 1269 och 1275, i ett område mellan borgen och S:t Petri i norr samt S:t Olof i söder.¹⁰⁶ Byggnadsarbetena bör ha varit avslutade omkring år 1300.¹⁰⁷ Klostret lades ner i samband med reformationen och byggnadskomplexet ska enligt uppgifter i skriftligt material ha rivits år 1556.

Kyrkan, helgad åt S:t Nicolai, var belägen i de norra delarna av konventområdet (fig. 5:18).¹⁰⁸ I sitt slutliga utförande var det en treskeppig välvd tegelbyggnad i gotisk stil, med ett enskeppigt triangulärt avslutat kor. I anslutning till korets södra delar fanns en sakristia. Det sekundärt tillbyggda gravkapellet i de östra delarna av det norra sidoskeppet uppfördes troligen för frälsepersonen Peder Oxe, länsherre på Helsingborgs slott under åren 1434-1440.¹⁰⁹ Släkten Oxe fortsätter att ha anknytningar till konventet. Peder Oxe son Johan inrättade före år 1475 ett heligkorsaltare i kyrkan.¹¹⁰

I de södra delarna fanns konventets övriga byggnadsdelar (korsgång, dormitorium, etc.). Kunskapen om dessa delar av komplexet härrör från skissartade dokumentationer som gjordes i samband med byggnadsarbeten.¹¹¹ Det kan konstateras att det varit en omfattande anläggning, som bestått av grundmurade längor formerade kring konventgården och ytterligare en klostergård. En stenlagd väg löpte från konventets södra delar vidare i sydöstlig riktning mot Bergaliden. Möjligen var det södra konventsområdet vara platsen för den tegelugn som för första gången omtalas år 1523.¹¹² Då donerade Fredrik I (1523–1533) egendomar belägna öster om konventet och norr om en damm till konventet. Tegelugnar var en frekvent förekommande del av dominikanernas byggnadskomplex.¹¹³ Sådana fanns i både Lund¹¹⁴ och Helsingör.¹¹⁵ Under början av 1500-talet omtalas även att det fanns en mur runt konventområdet och kyrkogården.¹¹⁶ Rester efter murar har dokumenterats öster och norr om konventsbyggnaderna (fig. 5:20),¹¹⁷ utan att någon av dessa lämningar har kunnat dateras.

Kyrkogården fanns norr om kyrkan (fig. 5:8). Dess begränsningar åt väster och öster är oklara.¹¹⁸ Skelett har påträffats strax norr om det som idag är Drottning Margaretas gata.¹¹⁹ Gravar fanns även i kyrkan, särskilt i koret och i det intilliggande gravkapellet. Kyrkogården förefaller ha varit i bruk under hela konventets existens.¹²⁰ Ett fåtal gravar var påtagligt yngre, vilket möjligen kan relateras till uppgifter om begravingar i

¹⁰⁶ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 39-47.

¹⁰⁷ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 42-3.

¹⁰⁸ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 40-7; Hök: Dominikanernas konvent, 2005.

¹⁰⁹ jfr Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 310.

¹¹⁰ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 310.

¹¹¹ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 42.

¹¹² Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 310.

¹¹³ Jacobsen: Prædikebrødrenes samfundsrolle, 2009.

¹¹⁴ Cinthio: 'Dominikanerna', 1988.

¹¹⁵ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 310.

¹¹⁶ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 308-9.

¹¹⁷ Mårtensson: 'Medeltida byggnadshistoria', 1934, s. 164; Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 41, 113.

¹¹⁸ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 44.

¹¹⁹ Wihlborg: *Helsingborg*, 1981, stadsarkeologisk registerpost (häfter SR) nr. 64.

¹²⁰ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 44-5.

kyrkoräknenskaper från 1600-talet.¹²¹ Till skillnad från de övriga kyrkogårdarna på landborgen saknas stenkistor. Däremot påträffades ett mindre antal tegelkistor belägna i koret och en i långhuset.¹²² Utifrån de gravlagdas armställningar, kan omkring en fjärdedel (27 %) dateras till före 1350, 29 % till perioden 1350 och 1400-tal, samt 43 % från 1400-tal och medeltiden ut.¹²³ Preliminära analyser av skelettmaterialet visar även att omkring 45 % av de gravlagda individerna var män, 21 % kvinnor och 25 % barn.¹²⁴

I en skriftlig urkund nämns att konventet grundades *sedan åbor bortförts*.¹²⁵ Texten, som skrevs under slutet av 1300-talet - ett sekel efter det att händelsen skulle ha ägt rum, indikerar att det funnits bebyggelse på platsen före det att konventet anlades. Bebyggelselämningar har även påträffats inom ett område från de allra nordligaste delarna av kvarteret Minerva till de allra sydligaste delarna av Slottshagen. De få observationer som gjorts visar att det funnits bebyggelse före dominikankonventet har gjort i kyrkogårdsområdet. Kindström, som ledde utgrävningarna, noterar "*några mindre stensättningar av svåridentifierade byggnader på ursprunglig marknivå*".¹²⁶ Det tillvaratogs emellertid få redeponerade föremål som skulle indikera att konventet föregåtts av äldre bebyggelse.¹²⁷ Däremot kunde det konstateras att det företagits omfattande markberedningsarbetena inför byggnationen av konventet, vilket som tidigare nämnts innebar att upp till tre meter med grus påfördes för att jämna ut markytan.¹²⁸

Det finns desto fler observationer av bebyggelselämningar som är samtida med konventet. Vid den förundersökning som utfördes i de södra delarna av Slottshagen direkt norr om konventets kyrkogård, påträffades upp till 1,7 m tjocka kulturlager med välbevarade stratigrafiska sekvenser (fig. 5:9).¹²⁹ De grundtopografiska förhållandena visar som tidigare har berörts att det funnits en naturlig sänka i området. Kulturlagren bör ha konstruerats som utjämningslager i markberedningssyfte. Kompositionerna av de godstyper som finns representerade i de äldre lagren (främst yngre svartgods och äldre rödgods men med inslag av östersjökeramik och nästanstengods), antyder att de tillkommit under 1200-talet och början av 1300-talet.¹³⁰ Ett stycke nordväst om kyrkan har delar av en grundmurad nordsydligt orienterad källarbyggnad påträffats (fig. 5:19).¹³¹

Kvarteret Lasarettet

De södra delarna av kvarteret Lasarettet är beläget på en avsats i terrängen mellan två erosionsdalar, Bergaliden i väster och Bollbroravinen i söder (som löper mellan Södergatan och Prins Kristians gata; fig. 5:22-23). Bebyggelselämningar har framkommit invid landborgsbranten gentemot Bollbrobäcken och Bergalidsravinen. Resultaten från de utgrävningar som genomförts tyder på att bebyggelsen etablerades

¹²¹ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 18, 47.

¹²² jfr Hök: Dominikanernas konvent, Helsingborg, 2005.

¹²³ Hök: Dominikanernas konvent, Helsingborg, 2005, s. 37.

¹²⁴ jfr Menander och Arcini: 'Dominikankonventet S:t Olof', 2013.

¹²⁵ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 303.

¹²⁶ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 22-3; jfr Hök: Dominikanernas konvent, Helsingborg, 2005, s. 9.

¹²⁷ jfr Hök: Dominikanernas konvent, 2005, Helsingborg, s. 70-3.

¹²⁸ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 22-3; jfr Hök: Dominikanernas konvent, Helsingborg, 2005, s. 9.

¹²⁹ Bolander och Anglert: 'Spår efter medeltida bebyggelse', 2013.

¹³⁰ Brorsson: 'Spåren av tyska köpmän', 2006.

¹³¹ Mårtensson: 'Medeltida byggnadshistoria', 1934, s. 165.

under slutet av 1000-tal och början av 1100-talet och har varaktighet fram till att den rivs för att lämna plats för bastion Prins Christian under mitten av 1600-talet (fig. 5:22-5:23).¹³²

De lämningar som kunnat dateras till tidigmedeltid består av stolphål och kulturlager, som i nuläget inte kan knytas samman till byggnader eller andra konstruktioner. En av de stratigrafiska enheterna som påträffades vid de nyligen genomförda arkeologiska undersökningarna innehöll östersjökeramik, en sländtrissa, delar av en vävtyngd samt järnföremål.¹³³

De lämningar som varit delar av mer rigida byggnadskonstruktioner, exempelvis spisfundament, en syllstensrad, ett tegelgolv och en brunn, förefaller ha konstruerats från och med 1200 och 1300-tal.¹³⁴ I kulturlager i anslutning till nämnda ugnslämning framkom även en stor mängd borgarkrigsmynt samt en armborstpilspets. En av de större nedgrävningarna från denna bebyggelsefas, och som påträffades vid den utgrävning som genomfördes under 1970-talet, bör emellertid omvärderas.¹³⁵ Den hade ett nedgångsparti till den omkring en meter under markytan plana och stenlagda botten, vilket bör betyda att det varit fråga om en mindre källare snarare än en brunn.



Fig. 7. Geometrisk plan över staden och slottet Helsingborg, upprättad av Erik Dahlberg år 1679 (norr är till vänster på kartan). Uppmätningarna är av hög kvalitet, avvikelserna gentemot moderna kartor är begränsad. De nyanlagda bastionerna runt slottet och staden har kraftigt påverkat utformningen av stadsområdet, bland annat vägsträckningarna på landborgen. Observera vägen från bastion Prins Fredrik mot Hälsovägsravinen i nordost. Den motsvarar den halvcirkelformade strukturen på Örnehufvuds karta. Från Helsingborgs museer.

¹³² jfr Flensburg: Kv Lasarettet, Helsingborg, 1972; Jacobsson: Kv Lasarettet, Helsingborg, 1996:22, 1996, 'Kv Lasarettet 3', 2005; Bondesson Hvid: Kv Lasarettet och Bergaliden, Helsingborg, 2000:65, 2000; Knarrström, Larsson och Strandmark: Kv Lasarettet 5, in prep.

¹³³ Knarrström, Larsson och Strandmark: Kv Lasarettet 5, Helsingborg, in prep.

¹³⁴ Knarrström, Larsson och Strandmark: Kv Lasarettet 5, Helsingborg, in prep.

¹³⁵ Jfr Flensburg: Kv Lasarettet, Helsingborg, 1972.

Övriga delar av landborgsområdet

Varaktig tätortsbebyggelse kan arkeologiskt beläggas genom förekomst av upprepade markberedningsaktiviteter som resulterat i stratigrafiska sekvenser med nedgrävningar och konstruktionslämningar i kombination med återkommande nivåer av påförda kulturlager. De arkeologiska insatser som utförts i landborgsområdet har emellertid inte kunnat påvisa sådana stratigrafiska sekvenser utanför eller mellan de beskrivna bebyggelserna.

I de flesta fall har de arkeologiska insatserna varit resultatlösa. Vid de undersökningar som genomförts i de östra delarna av kvarteret Minerva uppe på landborgen, mellan S:t Petri och S:t Olof, har bebyggelselämningar påträffats vid ett fåtal tillfällen. Det har omfattat enstaka nedgrävningar (som antingen innehållit tegel eller senmedeltida och tidigmoderna fynd), eller lämningar efter de tidigmoderna befästningsanläggningarna (fig. 5:24).¹³⁶ En förhållandevis omfattande förundersökning i kvarteret Lasarettets norra del var resultatlös (fig. 5:25).¹³⁷ De äldsta spåren som påträffats i högstadsområdet framkom i Långvinkelsravinen, i form av en väg anlagd under 1300-1400-tal (fig. 5:3).¹³⁸ Även i de fall där borrhningar påvisat att det funnits jordlager över den naturliga undergrunden, har det med all sannolikhet varit fråga om recenta markberedningsarbeten. Skillnaderna mellan den ursprungliga- och den nuvarande marknivån i området mellan borgen i väster och S:t Petri i öster kan exempelvis relateras till 1903-års utställning (fig. 5:2).¹³⁹

Det har i flera sammanhang lyfts fram att det funnits en vikingatida ringborg mellan S:t Clemenskyrkan i söder och Hålsobäcksravinen i norr. Antagandet baseras huvudsakligen på den halvcirkelformade struktur som finns avbildad på Olof Hansson Örnehufvuds förslag till fästningsplan från år 1644 (fig. 6). Senast har Weidhagen-Hallerdt argumenterat för att vallgraven som påträffades norr om S:t Clemens kyrka var en del av en denna anläggning.¹⁴⁰ Dess omfattning har uppskattats till en diameter på 270 meter, jämförbar med Aggersborg på Jylland. Att det skulle ha funnits en borganläggning i detta område är inte sannolikt. För det första återfinns strukturen på Örnehufvuds karta även på yngre kartor, där halvcirkelformen inte är lika tydlig. Det framgår av Erik Dahlbergs geometriska plan från år 1679 att strukturen utgjorde en vägsträckning som löpte från nuvarande Bomgränd till vad som troligen är läget för en av vattenmöllorna i Hålsövägsravinen (fig. 7). För det andra omöjliggör topografin en ringvallsanläggning av denna storlek. Nivåskillnaderna inom området i fråga är helt enkelt för stora, vilket inte minst visas av den nordsydliga ravinen mellan förlängningen av Bomgränd och Villatomtsvägen. För det tredje, och mest väsentligt, det saknas arkeologiska belägg. Vallgraven norr om S:t Clemens har på goda grunder daterats till 1300-tal,¹⁴¹ och dess sträckning talar för att den omgärdat kyrkan i söder snarare än varit del av en borg i norr. En arkeologisk förundersökning i den östra delen av det förmodade borgområdet var resultatlös (fig. 5:26).¹⁴²

¹³⁶ Bondesson Hvid: Kv Minerva 24, Helsingborg, 1997:29, 1997; Lindberg: Kv Minerva 24, Helsingborg, 2014:107, 2014.

¹³⁷ Jacobsson: Kv Lasarettet 3, 2005:23, Helsingborg, 2005.

¹³⁸ Jacobsson: Kv Kärnan Norra 3-4, Helsingborg, 1972.

¹³⁹ Wihlborg: Slottshagen, Helsingborg, 1988. Notera att en av de stora utställningshallarna låg i det nordöstra hörnet av Slottshagen där det noterats tjocka kulturlager.

¹⁴⁰ Weidhagen-Hallerdt: 'En nyupptäckt ringborg', 2009.

¹⁴¹ Anglert: S:t Clemens kyrkogård, kv Prins Fredrik 5-6, Helsingborg, 1996:85, 1996.

¹⁴² Andersson: Gamla Staden 7:1, Helsingborg, 2005:2, 2005.

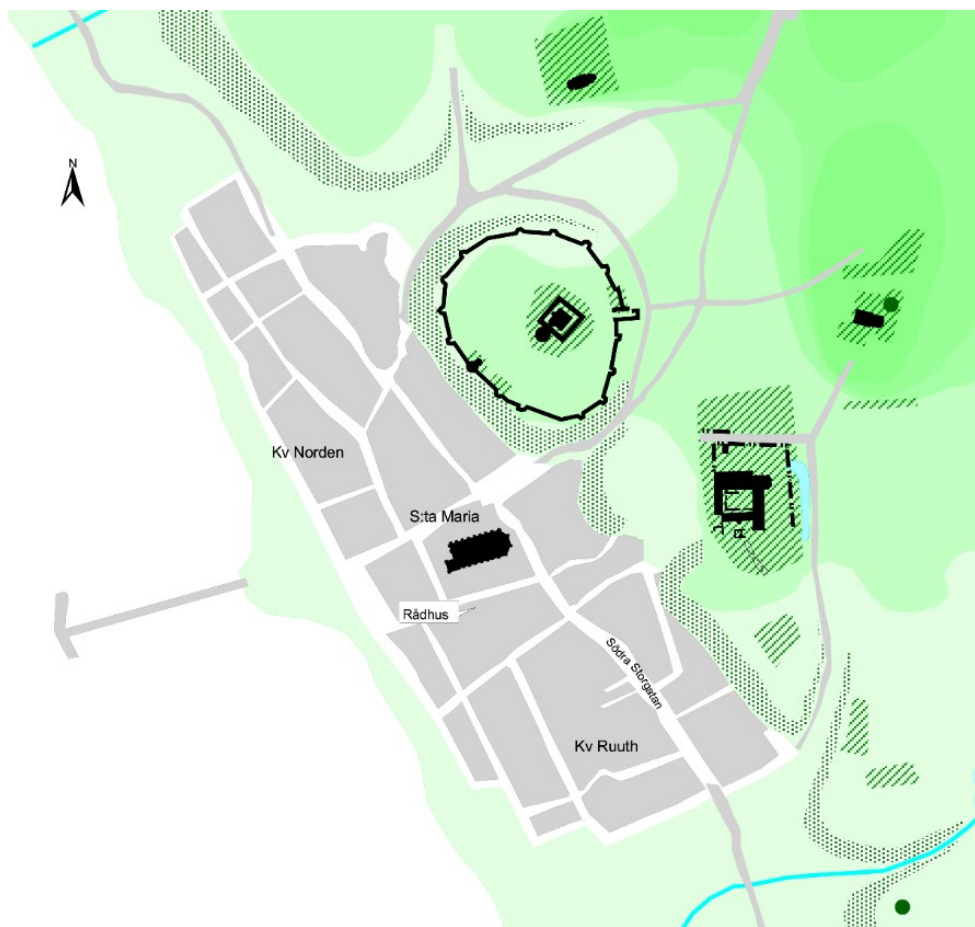


Fig. 8: Gårdarna på landborgen. Landborgskanten är skrafferad. Nivåförhållandena är markerade av olika gröna nyanser (ljus grön på landborgen motsvarar 30 m ö.h.; 35, 36, 38 och 40 möh har mörkare nyanser). Strandstadens kvartersstruktur har rekonstruerats från Dahlberg 1679, samt vägsträckningarna på landborgen från Örnehufvud 1644. Gröna punkter motsvarar förhistoriska gravar.

Bebyggelseutvecklingen på landborgen

De arkeologiska iakttagelserna inom högstadsområdet visar att det framkommit bebyggelselämningar i sex avgränsade områden som med undantag av bebyggelsen i de södra delarna av kvarteret Lasarettet var koncentrerade kring kyrkliga institutioner. Bebyggelseutvecklingen har i det följande delats in i två huvudsakliga skeden. Det första skedet tar sin början under 700–800-tal då den äldsta bebyggelsen etablerades, medan det andra skedet inleds med anläggandet av Dominikankonventet och den nya borgen under slutet av 1200-talet och början av 1300-talet.

De dominanta högstatusmiljöerna

Platserna för landborgsbebyggelserna valdes med omsorg. Samtliga var belägna på topografiskt och strategiskt dominerande positioner i förhållande till passagerna mellan landborgen och strandplatsen (fig. 8). Det var just sådana positioneringar i landskapet som karakteriserade den tidigmedeltida aristokratins stora

gårdsenheter.¹⁴³ Borgplatån var det mest iögonfallande läget. Det är den mest fördelaktiga platsen att övervaka skeppsfarten på Öresund och aktiviteterna på strandplatsen. S:t Clemensbebyggelsen fanns på en västlig avsats av den omfattande höjdryggen. Den var tydligt exponerad åt samtliga väderstreck. För förbipasserande genom Långvinkelsravinen och från delar av stranden måste platsen ha uppfattats som manifest. Bebyggelsen i S:t Petriområdet var belägen på ett indraget läge i förhållande till landborgsbranten, på höjdryggens södra sluttning. Därifrån har det varit möjligt att övervaka tre av förgreningarna av den ifrån norr kommande härvägen. S:t Olof och bebyggelsen i de södra delarna av kvarteret Lasarettet fanns uppe på plåtåer på ömse sidor av Bergalidsravinen. Därifrån var det möjligt att överblicka trafik på landsvägen mot Lund. Platsen för S:t Nicolai konventet avviker från de övriga. Den är visserligen strategiskt belägen mellan Bergalids- och Himmelriksraviner, men till skillnad från de övriga platserna, i ett låglänt och sankt område.

Trots de fragmentariska källförhållandena finns det även vid sidan om placeringen i landskapet starka argument för att landborgsbebyggelserna med undantag av den som fanns på borgplatån utgjort aristokratiska huvudgårdar.¹⁴⁴ Med detta avses att de utgjort agrarenheter som även varit förvaltningscentrum för andra bebyggelseenheter (drivna av landbor eller andra brukare) och som i utbyte betalade ränta i form av andel av produktionen, dagsverken och/eller i penningar.

Undersökningar av motsvarande samtida miljöer visar till att börja med att tidigmedeltida huvudgårdar var belägna på stora tomter (i Lund: 1-2 ha). Gårdarnas prestigearchitektur bestod av residens, ofta belägna på tomternas högsta lägen. Dess arkitektur förändrades under tidig- och högmedeltid. Inledningsvis utgjorde skeppsformade hallar gårdarnas huvudbyggnader, vilka under loppet av 1100-talet och första halvan av 1200-talet ersattes av grundmurade byggnader. Den andra prestigearchitektoniska beståndsdelen var kyrkor. De uppfördes på initiativ av innehavarna och fungerade initialt som privatkyrkor. Uppförandet av stenkyrkor på huvudgårdarna i Lund under 1100-talet har uppfattats som att aristokratins direkta äganderätt av kyrkorna omvandlats till ett immateriellt patronatskap. Överhöghet över kyrkorna markerades då genom västtorn och exklusiva gravanläggningar. Avslutningsvis ska det påpekas att det i likhet med den sena järnålderns aristokratiska storgårdsmiljöer bedrevs hantverk på gårdarna, och att de var en form av produktionscentra. Det är också tydligt att huvudgårdarna i Lund, även när tätortsbebyggelse växt fram, hade agrar karaktär genom att det fanns områden som avsatts för bete och slåtter, samt dammar för vattning av kreatur, fiske och eventuellt även kvarndrift.

Kunskapen om de profana delarna av landborgsgårdarna är skral. Det kan konstateras att det med undantag av S:t Olof har framkommit spår efter profanbebyggelse på samtliga platser och att bebyggelserna etablerades under 1000-talet. Utbredningen av lämningarna och stratigrafien i S:t Petri- och S:t Clemensområdena visar både att profanbebyggelse föregått kyrkogårdarna, samt att sådan bebyggelse kan ha existerat samtidigt med kyrkorna.¹⁴⁵ Kombinationen av grophus (hantverkshyddor, vanligtvis för vävning) och ugnar (smide) från S:t Petri visar även att det bedrivits viss hantverksproduktion. De hus som till att börja med uppfördes hade jordgrävda stolpar, men det har hittills inte varit möjligt att närmare fastställa hur det

¹⁴³ jfr Thomasson: 'Dominus Terrae Scania', 1998; Lihammer: 'Kungen och landskapet', 2003.

¹⁴⁴ Andrén: *Den urbana scenen*, 1985, s. 34-43; Riddersporre: 'Lantmåterihandlingar', 1989, s. 135-144; Wienberg: *Den gotiske labyrint*, 1993, s. 60-63, 151-161; Nilsson: *Mellan makten och himmelriket*, 2009, s. 64-76; Hansen: 'Toke och andra', 2016; Ohlsson: 'Stenhuset i Färlöv', 2016; Hansen: *Medeltida stadsaristokrati*, 2020, s. 257-261, 291-294.

¹⁴⁵ Holmberg: S:t Petri, kv Vattentornet, Helsingborg, 1968; Weidhagen-Hallerdt: 'S:t Clemens kyrka', 1986.

varit utformade. Under perioden från sista halvan av 1000-tal och 1100-talets första hälft inträffar avgörande förändringar. I S:t Clemens, S:t Petri samt förmodligen även i S:t Olof uppfördes grundmurade byggnader i form av kyrkor. Motsvarande manifesta arkitektur har inte påträffats i kvarteret Lasarettet. De förändringar som kunnat konstateras där berör huskonstruktionerna, som från och med 1200-tal uppfördes i mer rigida konstruktioner.

Om kunskapsläget är skralt när det gäller den profana bebyggelsen, finns det mer vetskap om kyrkorna och kyrkogårdarna. Såväl själva existensen av sådana byggnader som dess utformning visar att det rört sig om huvudgårdsmiljöer. S:t Clemens hade ett brett västtorn med emporvåning samt stiftargravar i form av ovan mark uppbyggda stenkistor. Fyndet av lockhällen talar för att även S:t Petri haft ett torn med gravkor.¹⁴⁶ Men även regentens hävdande av patronatsrätt till kyrkan, visar att det varit fråga om en exklusiv miljö.

Även kyrkogårdarnas utformning vittnar om status. De togs i bruk redan under 1000-talet och användes under hela medeltiden. Undersökningarna av S:t Clemens och S:t Petri visar att huvuddelen av begravingarna ägt rum fram till mitten av 1300-talet. S:t Olof-kyrkogården är som bekant inte lika välundersökt. Av de 62 gravar som hittills har dokumenterats dominerade tidigmedeltida armställningar, vilket antyder en liknande utveckling som på de båda övriga kyrkogårdarna. Stenkistorna är en annan högstatusmarkör. De förekom under tidigmedeltid, men var av allt att döma exklusiva företeelser på kyrkogårdarna.¹⁴⁷ Precis som på andra platser var de allra flesta av de många stenkistorna på landborgs-kyrkogårdarna (detta gällde sannolikt även S:t Olof) belägna i närheten av kyrkorna. Detta var ingen tillfällighet: *"Principen för en gravs placering utgick ifrån om den döde gjorts sig förtjänt av den åtrådda närheten till det heliga, i form av relikier och guds fysiska närvaro genom mässoffret på altaret"*.¹⁴⁸ Gravarnas placering relaterade till ideologiska principer för hur de döda skulle vara placerade i förhållande till gud. Principerna var knutna till den sociala ordningen. I huvudsak var det de som tillhörde samhällets elit som fick begravas närmast det heliga. Patronatsgravarna i själva kyrkobyggnaderna var även i denna bemärkelse de mest exklusiva, följda av de prominenta personer som begravdes i direkt anslutning till kyrkorna.¹⁴⁹

Kyrkorna var avslutningsvis sockencentra. Tidigmedeltida orter med tre eller fler kyrkor innefattade inte bara städerna utan även invånare från agrarbebyggelser. Socknarna var inledningsvis grundade på social tillhörighet (och beroendeförhållanden) snarare än territoriella enheter.¹⁵⁰ De som begravdes under denna period bör med andra ord ha tillhört innehavarnas nätverk och/eller personer knutna till innehavarens närliggande egendomar.¹⁵¹

Bebyggelsen på *borgplatån* etablerades redan under 700–800-tal. Kunskapen om dess karaktär och utbredning under denna tid är bristfällig. Det har precis som på de andra landborgsplatserna inte varit möjligt att identifiera några byggnader, och det kan även här konstateras att det rört sig om hus som konstruerats med jordgrävda stolpar. Anläggandet av en troligen muromgärdad borg med sandstenskastal och S:t Mikaelskyrkan innebar inte bara en betydande förändring av platsens arkitektur. Dess utformning skiljde sig

¹⁴⁶ Andrén: *Den urbana scenen*, 1985, s. 201.

¹⁴⁷ jfr genomgångar i Kieffer-Olsen: *Grav og gravskik*, 1993; Jonsson: *Practices for the living and the dead*, 2009.

¹⁴⁸ Andrén: 'Ad Sanctos', 2000, s. 9.

¹⁴⁹ jfr Andrén: 'Ad Sanctos', 2000.

¹⁵⁰ Andrén: *Den urbana scenen*, 1985, s. 42-43; Andrén: 'Ad Sanctos', 2000.

¹⁵¹ jfr Weidhagen-Hallerdt: *S:t Clemens kyrka*, 2010, angående S:t Clemens kyrka.

även gentemot de övriga landsborgsbebyggelserna. Den associerade snarare till andra kungliga borganläggningar på motsvarande strategiska platser, som exempelvis Sprogø och Tårnborg vid Stora Bält samt Kalmar och Borgholm på ömse sidor av Kalmarsund.¹⁵² S:t Mikael var mindre än de övriga landborgskyrkorna, vilket bör uppfattas som att den var ämnad för själva borgbesättningen och det kringresande hovet, samt att den med all sannolikhet fungerade som annex till S:t Petri. Även kyrkogården var betydligt mindre än de övriga på landborgen, och den förefaller ha varit bruk under en kort tidsperiod. Dateringen sammanfaller med dispyterna mellan kung Kristofer I och ärkebiskop Erlandson. Det var en mindre del av en större och mer djupgående oenighet kring regentens och ärkebiskopens ämbetsliga maktmandat. Det är rimligt att anta att det under ett antal år funnits en situation då ärkebiskopen genom att inte viga en präst till socknen blockerat begravningar på S:t Petri kyrkogård, och att en präst ansluten till hovet under denna period istället genomfört begravningar i anslutning till S:t Mikael.¹⁵³

Lokaliseringen till det mest dominanta läget på landborgen och platsens senare anknytning till kronan bör betyda att den även varit platsen för kungalevet. Eftersom systemet etablerades redan under 1020-talet förefaller det sannolikt att kronan förvärvat även bebyggelsen på borgplatån under detta sekel. De första uppgifterna om att en regent befunnit sig i Helsingborg är från *Gesta Danorum*. Där beskrivs att Valdemar I ledde ett tingsmöte i Helsingborg någon gång under åren 1180-1181. Till följd av upproret mot Absalon störtade några av deltagarna ner till stranden när hans skepp anlände Helsingborg.¹⁵⁴ Tinget som beskrivs relaterade förmodligen till en speciell kunglig rättsutövning där kungalev utgjort centra för särskilda rättskretsar.¹⁵⁵ Eftersom såväl sandstenskastalen som S:t Mikaelskyrkan var uppförd under denna tid bör det vara bortom allt tvivel att Valdemar I (1157–1182) under dessa förhandlingar residerat på borgen. De första direkta skriftliga beläggen för att kungen de facto befann sig på borgen i Helsingborg är emellertid från mitten av 1200-talet. Det framgår av en urkund från år 1249 (där det beskrivs att upproriska bönder belägrade kungen i Helsingborg), och när Kristoffer I daterar privilegiebrevet för staden Vä i Helsingborg år 1253.¹⁵⁶ Det är tydligt att försörjningsunderlaget för borgen utökats från att inom ramen för kungalevssystemet omfattat det kringliggande Luggude härad. I Kung Valdemars jordebok från 1231 framgår att Helsingborg var centra inom ett län. Borgen hade då inkomster från staden, samt från Luggude och de tillagda häraderna Södra Åsbo och Rönneberga.¹⁵⁷

De nya institutionerna och förändringarna av huvudgårdarna

Dominikankonventet och den nya borgen var betydande nya anläggningar som grundlades på landborgen. Det var inte bara detta som ägde rum under 1200-talets slutskede och under 1300-talets första hälft. Även bebyggelsen i de övriga landborgsgårdarna omstrukturerades och involverades i andra betydelsebärande sammanhang. Detta inträffade under en orolig tid präglad om interna- och geopolitiska konflikter samt krig. Bååth nämner exempelvis att borgen attackerats och belägrats under minst fem tillfällen under perioden från år 1241 till 1318.¹⁵⁸

¹⁵² Mårtensson: *Medeltida byggnadshistoria*, 1934, s. 22; Eriksson et al.: *Kärnan och borgen*, 2007, s. 101.

¹⁵³ Jfr Thomasson: 'Den ypperligt befästade borgen', 2020, och där anförd litteratur.

¹⁵⁴ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 285-6.

¹⁵⁵ jfr Svensson: *Nämnda ting men glömda*, 2015, s. 34.

¹⁵⁶ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 235; Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 319.

¹⁵⁷ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 244, 319.

¹⁵⁸ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 339-344.

Placeringen av dominikankonventet skiljer sig från de äldre bebyggelserna genom att det anlades på en ur bebyggelsesynpunkt olämplig plats. Platsen var sank och vattensjuk vilket innebar att byggnationerna föranleddes av betydande markarbeten. Det är därför sannolikt att placeringen av konventet styrdes av befintliga rumsliga strukturer som tomtgränser och ägoförhållanden. Men den avgjordes även av att dominikanorden föredrog lägen invid vältrafikerade kommunikationsleder i städernas utkanter.¹⁵⁹ Anläggningens främre och offentliga västra delar,¹⁶⁰ med tillträdet till kyrkan och härbärgen, fanns följaktligen gentemot stadsområdet nedanför landborgsbranten, i anslutning till Billeplats- och Himmelriksravinerna. En nordsydlig kommunikationslänk mellan borgplatån och S:t Olof bör även ha haft en sträckning längs med landborgskanten i väster. Utrymmet mellan ingången till konventskyrkan å ena sidan samt den tidigare beskrivna terrasseringen och nedgången till stranden å den andra, bör ha skapat naturliga förutsättningar för en öppen plats mellan dessa rumsliga strukturer (jfr fig. 8). Den östvästliga vägen mot S:t Petri och vidare mot Halland- och Blekingelandsvägen, sträckte sig norr om konventet. Det bör även ha funnits en väg från Halland- och Blekingelandsvägen till S:t Petri och vidare söderut, genom Bergalidsravinen, ner till den sydgående landsvägen mot Lund, och som löpt längs med konventets östmur (jfr fig. 6-7).

Kyrkogårdsmuren i norr bör ha anslutit till den östvästliga vägsträckningen. Det är även troligt att den gavelvända grundmurade källarbyggnaden i väster vänt sig ut till denna vägsträckning (som sannolikt har legat i flykt med kyrkans västgavel). Uppmätningarna av byggnaden visar att det funnits en nedgång till källaren i dess norra gavel. Denna typ av medeltida hus var ofta belägna så att källarnedgångarna fanns i direkt anslutning till gaturummen.¹⁶¹ Byggnaden kan på detta sätt ha varit inbyggd i den norra kyrkogårdsmuren. Denna tolkning motsägs emellertid av observationerna av en grundmur ytterligare en bit norrut i Drottning Margaretas gata. Omständigheterna vid dokumentationstillfällena var emellertid inte optimala,¹⁶² varför murens respektive byggnadens placering inte kan betraktas som precisa. Var detta som tidigare har förmodats lämningar efter den norra kyrkogårdsmuren, då bör det grundmurade huset ha stått inne på konventsområdet. Stämmer däremot tolkningen av husets placering i förhållande till kyrkogårdsmuren, representerar murlämningarna i Drottning Margaretas gata en konstruktion som var belägen på den norra sidan av den tilltänkta vägsträckningen, och som möjligen kan relateras till observationer av murverksfundament ett stycke vidare norrut (fig. 5:21).¹⁶³ På samma sida av vägen, ett stycke österut, fanns ytterligare bebyggelse. Dessa förhållanden antyder att tätortsbebyggelse etablerats ungefär samtidigt med konventet.

Kyrkogården togs i bruk mer eller mindre direkt. Det stora flertalet av begravingarna ägde emellertid rum från och med mitten av 1300-talet fram till dess att konventet raserades under reformationen. Det sammanfaller med ett minskat antal gravlagda på de andra landborgskyrkogårdarna. En annan skillnad är att det istället för ett stort antal stenkistor, fanns ett till synes fåtal tegelkistor i själva konventskyrkan varav gravarna i släkten Oxes kapell var några. Kön- och ålderssammansättningen av de personer som begravts visar att den inte bara användes av konventets bröder. Även kvinnor och barn fanns företrädade. Begravningslistan från franciskankonventet S:ta Katarina i Visby ger en mer fyllig bild av vilka som begravts

¹⁵⁹ Cinthio: 'Dominikanerna', 1988; Jacobsen: *Prædikebrødrenes samfundsrolle*, 2008, s. 165-6, 170.

¹⁶⁰ Jacobsen: *Prædikebrødrenes samfundsrolle*, 2008, s. 193-200.

¹⁶¹ jfr Thomasson: 'Private Life', 1997.

¹⁶² jfr Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 42-3.

¹⁶³ jfr Wihlborg: *Helsingborg*, 1981, SR 67, 69.

på konventskyrkogårdar.¹⁶⁴ Vid sidan av präster, bröder och andra andliga personer, som utgjorde omkring 30 %, var det framförallt stadsbor från Visby som begravdes på kyrkogården. Av det skriftliga källmaterialet framgår att begravingar på såväl franciskan- som dominikankyrkogårdar var villkorade av donationer.¹⁶⁵

Konventets södra delar, förmodligen platsen för tegelugnen, upptog en stor del av utrymmet på den södra delen av landborgen. Tunga transporter gjordes av allt att döma via den stenlagda vägsträckningen som löpte vidare österut. Tillträdet till S:t Olof måste därför huvudsakligen ha skett från Himmelriksgränd och Hallbergs trappor väster om konventet, eller från söder via Bergalidsravinen.

Den nya borg som stod klar omkring 1320 framträder som en de mest omfattande och betydande militära anläggningarna i riket.¹⁶⁶ Under 1300- och 1400-talet, oavsett om den innehades av danska eller svenska regenter eller andra fogdar, var borgen välfrekventerad av regenterna och plats för betydelsefulla politiska sammankomster.¹⁶⁷ Borgens betydelse understryks även av uppförandet av ärkebiskopens residens inne på borggården under 1460-talet. Precis som konventet användes huvudsakligen tegel (tillsammans med återanvänd sandsten) som byggnadsmaterial. Det nya tornet var betydligt större än sandstenskastalen (225 m² mot 153 m²). Att döma av markberedningsarbetena i de norra delarna förefaller borgområdet också ha utvidgats betänkligt. Investeringarna sammanfaller med ännu en utvidgning av slottslänet. År 1369 hade länet utökats med Onsjö, Harjagers och Frosta härader.¹⁶⁸

I både S:t Clemens och S:t Petris respektive kyrkor framkom spår efter omfattande eldsvådor. Medan katastrofen i den förstnämnda kyrkan har tidfästs till 1300-talet, saknas motsvarande uppgifter för den sistnämnda. De sammanfaller med ombyggnadsarbeten som dels involverade tegel som huvudsakligt byggnadsmaterial, dels kan karakteriseras som gotiska omgestaltningar.¹⁶⁹ Det är därför troligt att S:t Petri eldhärjades under 1300- eller 1400-talet. Rivningen av västtornet samt förlängningen och valvslagningen av långhuset på S:t Clemens, liksom vapenhuset, sakristian, igenmurningen av norrportalen och långhusbänkarna i S:t Clemens, var förändringar där kyrkornas aristokratiska prägel tonats ner och som var en konsekvens av att sockenborna fick mer inflytande över kyrkorna.¹⁷⁰ Det finns mycket som talar för att sådana förändringar även påverkat andra delar av bebyggelsen. På många platser i Skåne flyttades huvudgårdarna från de centrala lägena i byarna till isolerade platser i landskapet.¹⁷¹ Huvudgårdarna i Lund övergavs av frälset och donerades till kyrkan.¹⁷² Under samma tid minskade också antalet begravingarna på landborgskyrkogårdarna, vilket även tyder på att sockenstrukturen förändrats under samma tid.

Omstruktureringarna av huvudgårdarna måste även förstås utifrån tidens osäkra förhållanden. Samtidigt med eldsvådan i kyrkan fortifierades S:t Clemens med mur och vallgrav där det påträffades armborstpilspetsar. Även eldsvådan i S:t Petri bör kunna relateras till de talrika fynden av armborstpilspetsar invid

¹⁶⁴ Menander och Arcini: 'Dominikankonventet S:t Olof', 2013.

¹⁶⁵ Reisnert: 'Ystads franciskanerkloster', 1989; Menander och Arcini: 'Dominikankonventet S:t Olof', 2013.

¹⁶⁶ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 349.

¹⁶⁷ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 339-385.

¹⁶⁸ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 320.

¹⁶⁹ jfr Nilsson: *Mellan makten och himmelriket*, 2009, s. 118-9, 133.

¹⁷⁰ jfr Nilsson: *Mellan makten och himmelriket*, 2009, s. 118-9, 133; även Anglert: *Kyrka och herravälde*, 1995, s. 168-70.

¹⁷¹ Reisnert: 'Huvudgårdar', 1989.

¹⁷² Hansen: 'Toke och andra', 2016.

kyrkans långhus. De har inte daterats närmare. Armborstpilspetsarna i kvarteret Lasarettet påträffades i närheten av ett ugnsfundament som daterats till 1300-tal. Allt detta indikerar att, trots gällande bestämmelser om kyrkfrid, att kyrkor och huvudgårdar varit måltavlor för militära attacker, som resulterat i förstörelse vilket haft som följd att gotiserande ombyggnationer haft ett hastigare förlopp än på andra platser.

Strandbebyggelsen

Landborgsbebyggelserna kan inte separeras från landningsplatsen på stranden nedanför. Själva placeringen av såväl huvudgårdarna som borgen är motiverad utifrån relationen till stranden. Det saknas emellertid nyare sammanställningar av bebyggelseutvecklingen i det område där staden Helsingborg senare växte fram. Det som följer har baserats på äldre litteratur samt resultaten från större arkeologiska undersökningar, och ska därför betraktas som en övergripande sammanfattning. Intrycket är att ytterligare forskning har stora möjligheter till ny kunskap av betydelse för den uppdragsarkeologiska verksamhetens inriktning och genomförande.

Medan många kustorter under vendel- och tidig vikingatid karakteriserades av utbyte och hantverksproduktion,¹⁷³ är maktutnyttjandet under sen vikingatid och tidigmedeltid betydligt svårare att fastställa. Inte minst beror detta på att det är fråga om porösa och sandiga miljöer, där stratigrafiska sekvenser lätt förstörs, samtidigt som att platserna är utsatta för stormar och översvämningar. Lämningarna från vendel- och tidig vikingatid är av mer substantiell art och består framförallt av grophus, samt ett förhållandevis lättagnostiserat fyndmaterial. De senvikingatida och tidigmedeltida markutnyttjandet består av betydligt mer sårbara lämningstyper som sotiga- och trälsbemängda sandlager, härdar, kokgropar och stolphål.¹⁷⁴ Ofta är det på grund av bevaringsförhållandena inte heller möjligt att stratigrafiskt särskilja lämningarna från efterföljande skeden. På platser som Trelleborg och Ystad finns båda perioderna representerade. På andra platser som Helsingborg och Malmö tillhör de äldsta spåren den senare perioden. Motsvarande lämningstyper har även påträffats i Helsingborg. De fåtaliga dateringarna, som i huvudsak baseras på östersjökeramik, enstaka C¹⁴-analyser, samt - där det varit möjligt - på stratigrafiska iakttagelser, visar att de tillkommit under perioden 900-tal-1100-tal.¹⁷⁵ De är därmed någorlunda samtida med bebyggelseetableringarna på landborgen.

Precis som på så många andra platser längs Öresunds- och Skånes kuster förändrades markutnyttjandet dramatiskt under 1100-talet.¹⁷⁶ Orterna tas i anspråk för årliga fiskmarknader vilket i det arkeologiska källmaterialet ger sig till känna genom stora mängder lerklädda gropar, så kallade lerbottnar. I Helsingborg har sådana påträffats i ett 500 meter långt område längs med stranden, från kvarteret Ruuth i söder¹⁷⁷ till kvarteret Norden i norr¹⁷⁸ med en koncentration omkring Mariakyrkan (fig. 8).¹⁷⁹ Rester efter enklare huskonstruktioner från 1100-talet har påträffats i anslutning till lerbottnarna. Det finns även en någorlunda samtida beskrivning av hur strandplatsen användes under slutet av 1100-talet. Saxo beskriver hur ärkebiskop

¹⁷³ Söderberg: 'Vad är en köpingeort?', 2000.

¹⁷⁴ Thomasson: 'S'Villanorvm de Malmøghae', 2008.

¹⁷⁵ jfr t.ex. Wihlborg: Mariagatan, N Kyrkogatan, Helsingborg, 1992; Schmidt Sabo: Kv Ruuth, Helsingborg, 1996:65, 1996; Pettersson: Kv Minerva 20-21, Helsingborg, 2000:36, 2000.

¹⁷⁶ jfr Ersgård: 'Vår marknad i Skåne', 1988.

¹⁷⁷ Schmidt Sabo: Kv Ruuth, Helsingborg, 1996:65, 1996.

¹⁷⁸ Löfgren: Kolmätaregränd, Helsingborg, 1987; Kriig: Kv Norden 24, Helsingborg, 1992.

¹⁷⁹ jfr Wihlborg: Mariagatan, N Kyrkogatan, Helsingborg, 1992.

Absalon for med en stor flotta till Helsingborg för att tillintetgöra upproret mot honom: *"Här var mycket folk församlat för fiskafängets skull, och de hade byggt sig många bodar vid stranden"*.¹⁸⁰

Under slutet av 1100-talet uppfördes en romansk föregångare till Mariakyrkan.¹⁸¹ Den var byggd med sandstenskvadrar och fungerade i likhet med flera andra kustortskyrkor inledningsvis som marknadskapell.¹⁸² Eftersom S:t Clemens under denna tid var sjöfararnas skyddshelgon är det sannolikt S:t Clemens fungerade som huvudkyrka. S:ta Maria omtalas som sockenkyrka först år 1299,¹⁸³ men begravningar från 1200-talet talar för att kyrkan erhållit denna status tidigare.¹⁸⁴

De diffusa bebyggelsespåren utöver lerbottnarna, utgör sannolikt rester efter konstruktioner som vindskydd, tält och bodar, fanns under båda skedena. Det tyder såtillvida på en kontinuitet i markutnyttjandet, och att stranden vid sidan av landningsplats (i Helsingborg är inte minst upprätthållande av en färjeförbindelse över Öresund högst sannolikt), i likhet med orter med motsvarande lämningstyper fungerade som marknadsområden. Det som särskiljer de yngre skedena av markutnyttjande är förekomsten av lerbottnar. De användes för hantering av fisk.¹⁸⁵ De hade även en betydelsebärande symbolisk innebörd vid de transaktioner som ägde rum mellan aktörerna på marknaderna, både som uttryck för bruksrättigheter och som bekräftelser på att transaktionerna gått rätt till.¹⁸⁶ Lerbottnar visar med andra ord att fiskhanteringen organiserades på nytt sätt, eftersom fisk blivit en kommersiell produkt.

Från och med slutet av 1200- och under inledningen av 1300-talen togs allt större delar av det tidigare marknadsområdet i anspråk för varaktig tätortsbebyggelse (fig. 8). Detta kännetecknas av spår efter omfattande markberedningsarbeten. Det handlade både om marknadsområdet,¹⁸⁷ och markberedning av tidigare outnyttjade områden närmare stranden.¹⁸⁸ Gatsträckningen över Bollbrobäcken i söder (en del av härvägen mot Lund) och dess vidare förlängning ner till hamnen (det som i dag är Södra Storgatan, Södra- och Norra Kyrkogatan), omnämns som Adelgata i det äldre skriftliga materialet.¹⁸⁹ Det var stadens huvudstråk och fungerade som torg.¹⁹⁰ Arkeologiska undersökningar har visat att torggatorna och andra huvudgator brolades under dessa båda århundraden.¹⁹¹ De byggnader som uppfördes hade mer rigida konstruktioner. I de centrala delarna uppfördes redan under slutet av 1200-talet grundmurade källarbyggnader i sandsten,¹⁹² varav det ena var stadens rådhus.¹⁹³ Under slutet av 1200-talet och 1300-talet

¹⁸⁰ Holmberg: Den skånska öresundskustens medeltid, 1977, s. 111.

¹⁸¹ Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 30-2.

¹⁸² Holmberg: Den skånska öresundskustens medeltid, 1977, s. 111-2.

¹⁸³ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 38.

¹⁸⁴ jfr Weidhagen-Hallerdt: 'Brända huset', 1964; Wihlborg: Mariagatan, N Kyrkogatan, Helsingborg, 1992.

¹⁸⁵ jfr Cardell: Sorterade sillar, Helsingborg, 2005:6, 2005.

¹⁸⁶ jfr Ersgård: 'Lerbottnarna', 2006.

¹⁸⁷ jfr exempelvis Wihlborg: Kv Tor 2-6, 1992; Löfgren: Kv Thalia 8, Helsingborg, 1992; Kriig: Kv Norden 24, Helsingborg, 1992.

¹⁸⁸ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 61; jfr Löfgren: Kv John Ericsson, Helsingborg, 1991.

¹⁸⁹ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 246-251; Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 50.

¹⁹⁰ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933: 50-51.

¹⁹¹ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 60; Weidhagen-Hallerdt: 'Brända huset', 1964; Wihlborg: Mariagatan, N Kyrkogatan, Helsingborg, 1992.

¹⁹² Weidhagen-Hallerdt: 'Brända huset', 1964; Löfgren: Kv Tor 33, Helsingborg, 1991.

¹⁹³ jfr Mårtensson: 'Torg och rådhus' 1928.

byggdes stenkällarförsedda hus längs med huvudstråket och adalgatan Södra Storgatan.¹⁹⁴ I hela stadsområdet förefaller betydande del av byggnaderna från och med denna period ha uppförts med stensyll istället för jordgrävda stolpar som var brukligt tidigare.¹⁹⁵

Byggnadsarbetena av den nuvarande S:ta Maria inleddes omkring år 1300.¹⁹⁶ Det som till slut uppfördes var en treskeppig gotisk pseudobasilika med tresidigt kor. Grunden består av sandstenskvader som allmänt anses vara återanvänt material från det romanska kapellet. De resterande och huvudsakliga delarna är byggda i tegel. I dess fullbordade utformning uppgick dess storlek till 1035 m², vilket är mer omfattande än kyrkorna på landborgen.¹⁹⁷ Den äldre kyrkogården omfattade en avsevärt större yta än vad som anges på de äldsta kartorna.¹⁹⁸ Kyrkogårdens ursprungliga södra begränsning var något förskjuten söderut i förhållande till idag.¹⁹⁹ Gravar har påträffats på nuvarande Billeplatsen öster om kyrkan, i de norra delarna av Norra Kyrkogatan, samt i de östra delarna av kvarteret Vikingen i väster.²⁰⁰ Det har i likhet med Själabodarna vid S:t Petri kyrka i Malmö²⁰¹ legat flera hus som byggts på tidigare kyrkogårdsmark längs med kyrkogårdsmuren.²⁰² Uppförandet av en kyrkogårdsmur, det kontinuerliga byggandet av hus som var belägna längs med murens insida samt Mariakyrkans storlek, innebar att kyrkogårdens storlek reducerades under loppet av perioden från slutet av 1200-talet till 1400-tal.

Urbaniseringen och Helsingborg

Bilden av det helsingborgska Troja är radikalt annorlunda än vad både Mogens Madsen och Ludvig Magnus Bååth föreställde sig. Istället för den muromgärdade tätbebyggda tidigmedeltida staden runt den mäktiga borgen mellan de sorgligt rivna kyrkorna, framträder istället en kungsgård och fyra huvudgårdar. Bilden kompliceras av att de senaste 35 årens arkeologi inte heller har producerat bevis för en varaktig tätort nere på stranden under denna tid. Omtalandet av urbana tomskatter i betydelsebärande tidiga urkunder innebär att det finns konkreta urbaniseringskriterier från slutet av 1000-talet, samtidigt som det saknas belägg för att det funnits en stad före 1200-talets senare del. Hur ska då urbaniseringsförloppet förstås? Viktiga utgångspunkter finns i de symbiotiska relationerna mellan strandorten, landborgsgårdarna och agrarbebyggelserna i det omgivande landskapet.

Urbaniseringen, huvudgårdarna och torget

I de äldsta berättande skriftliga källorna omnämns Helsingborg utifrån ortens placering i ett landskapssammanhang; som platsen vid Öresunds smalaste del. Detta gäller Njals saga, som avser händelser

¹⁹⁴ Schmidt Sabo: Kv Ruuth, Helsingborg, 1996:65, 1996; Pettersson: Kv Minerva 20-21, Helsingborg, 2000:36, 2000.

¹⁹⁵ jfr exempelvis Wihlborg: Kv Tor 2-6, Helsingborg, 1992; Kriig: Kv Norden 24, Helsingborg, 1992; Löfgren: Kv Thalia 8, Helsingborg, 1992; Cardell: Kv Tor 32, Helsingborg, 1995:1, 1995.

¹⁹⁶ Holmberg: *Den skånska öresundskustens medeltid*, 1977, s. 152; Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 55.

¹⁹⁷ jfr Andrén: *Den urbana scenen*, 1985: 200-1.

¹⁹⁸ jfr Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 33-4.

¹⁹⁹ jfr Weidhagen-Hallerdt: 'Brända huset', 1964.

²⁰⁰ Mårtensson: 'Medeltida byggnadshistoria' 1934, s. 273-4; Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 51-2; Sarnäs: *Gamla Staden* 8:1, Helsingborg, 2018:22, 2018.

²⁰¹ Rosborn: *Malmö*, 1984, s. 21.

²⁰² jfr Mårtensson: 'Medeltida byggnadshistoria' 1934, s. 273-4; Weidhagen-Hallerdt: 'Brända huset', 1964; Sarnäs: *Gamla Staden* 8:1, Helsingborg, 2018:22, 2018.

från slutet av 900-talet till början av 1000-talet.²⁰³ Detsamma återkommer när Adam av Bremen beskriver Helsingborg under 1070-talet: "*Från Själland till Skåne finns det många sjöförbindelser, den kortaste till Helsingborg, som man till och med kan se*".²⁰⁴ Bååth menar i sin läsning av Adam av Bremen att orten i likhet med Århus, Ålborg, Vendel och Hærvig vid Kalundborg, framträder som viktiga noder i det danska rikets kommunikativa infrastruktur.²⁰⁵

De topografiska förhållandena med en långgrund sandstrand samt en tillräckligt bred strandremsa och en mindre skyddad bukt,²⁰⁶ gjorde platsen till en väl lämpad landningsplats för den tidens skepp. De diffusa aktivitetsspåren visar att den har nyttjats under lång tid före det att varaktig bebyggelse etablerades. Orten var ett brohuvud för vägsträckningar mot Halland, mot Blekinge och Småland, samt till Lund. Dessa vägar kategoriserades som härvägar i de medeltida landskapslagarna. De var underställda en kunglig fredsordning och var därmed en del av det regalet.²⁰⁷ Härvägarna från Helsingborg ser ut att ha etablerats före byarna, de löpte i stor utsträckning utanför dess inmarker och i anslutning till förhistoriska gravar och samlingsplatser. Orten var en länk i en utbyggd infrastruktur, och därigenom en närmast nödvändig passage för rörelser i landskapet. På samma sätt som den yngre järnålderns emporier,²⁰⁸ var Helsingborg även beläget i utkanten av hävdvunna bygder.

Kusterna var en del av bygdernas marginalzoner. Medan den inre fredliga världen där bygdens lag och normer gällde omfattade bebyggelserna och inägorna, utgjorde utmarkerna och därmed även kusterna en yttre främmande och för invånarna i bygden laglös värld.²⁰⁹ Kusterna var utfarts- och ankomstplatser, de var områden där aktiviteter knutna till tillvaratagande av marina naturresurser ägde rum. De var också platser som symboliskt associerades med resande, möte med främlingar, samt med förvärvande av prestigefulla och främmande metaller och föremål.

Bebyggelseetableringen på borgplatån under 700–800-talet var ingen tillfällighet. Under samma tid växte ett fjärrutbytesnätverk fram.²¹⁰ Genom orter som Hedeby, Ribe och Birka förbands det frisiska kustområdet med Östersjön. Men det fanns även betydligt fler säsongsmässigt utnyttjade kustorter som fungerade som marknadsplatser, där det bedrevs såväl handel som hantverk. Gården på landborgen måste ses i ljuset av dess strategiska placering i landskapet och i relation till strandplatsen. Trots avsaknad av konkreta belägg, bör det därför finnas argument för att någon typ av ickeagrara och merkantilt orienterade aktiviteter ägt rum på stranden nedanför. Helsingborg kan på detta sätt betraktas en *gateway community*,²¹¹ visserligen utan permanent befolkning men som involverade personer hemmahörande i de kringliggande bygderna såväl som främlingar från mer avlägsna områden.

²⁰³ jfr Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 173.

²⁰⁴ Adam av Bremen: *Historien om Hamburgstiftet*, 1984, s. 207-8.

²⁰⁵ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 189-92.

²⁰⁶ jfr Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 32-3.

²⁰⁷ jfr Hoff: *Lov og landskab*, 1997, s. 293-7.

²⁰⁸ jfr Hodges: *Dark Age Economics*, 1982, s. 50-6; Andrén: 'Från antiken till antiken', 1998.

²⁰⁹ jfr Andrén: 'Från antiken till antiken', 1998; Hedeager: 'Asgard Reconstructed?', 2001.

²¹⁰ Sindbæk: *Ruter og rutinisering*, 2005, s. 269-272.

²¹¹ jfr Hodges: *Dark Age Economics*, 1982, s. 50-7.

Kungalevet och huvudgårdarna etablerades under 1000-talet. De är ungefär samtida med omtalandet av tomtskatten i Knut den Heliges gåvobrev från 1085. Hur långt tillbaka i tiden som regenten utkrävt tomtskatt går naturligtvis inte att avgöra. Skatten instiftades inte genom gåvobrevet, det avser en existerande inkomst som donerades till domkyrkans kaniker. Bååth visar att tomtskatten inte kan separeras från den kamerala kategorin *villa forensis*.²¹² På svenska kan det översättas till *bebyggelse med torg*, men med innebörden att bebyggelsen lydde under en specifik torgrätt. Det faktum att skatten erlades i penningar visar vidare att den var anpassad till merkantil verksamhet. Det finns flera faktorer som talar för att torget varit beläget på stranden och ska associeras med de diffusa bebyggelselämningarna. För det första ägde handelstransaktioner under denna tid i huvudsak rum utanför boplatserna.²¹³ För det andra fungerade härvägarna som torgytor,²¹⁴ och i Helsingborg kan den lokaliseras till Adelgatan som löpte parallellt med strandlinjen nedanför landborgsbranten.

För att förstå etableringen av landborgsgårdarna är det viktigt att understryka att placeringen valdes med utgångspunkt från relationen till strandplatsen, inte det omvända. Bebyggelserna var avsedda att bli sedda och de fanns på strategiska platser där tillträdet till torget kunde kontrolleras. Etableringen av kungsgården var inte bara en konsekvens av att torget var betydelsefullt eller hade ökat i omfattning. Det handlade även om förmågan att upprätthålla freden på den viktiga passagen över Öresund och på härvägarna.²¹⁵ Men det var även utgångspunkt för kronans maktutövande i det kringliggande häradet. De tingsförhandlingar som omtalas i *Gesta Danorum* tyder på att kungalevet exempelvis varit centrum för en rättskrets.²¹⁶ Genom etableringen transformerades bebyggelsen även till en centralort för de kringliggande agrarbebyggelserna.

Etableringarna av huvudgårdarna måste betraktas i ljuset av kungalevet. S:t Clemens och S:t Petri kan på olika sätt knytas till kronan. Det bör hållas för sannolikt att samtliga landborgsgårdar fanns på kronans mark, som hade förlänats till– eller tillhörde personer i regentens följe eller nätverk av betydelsefulla personer. Etableringarna bör därför förstås som ett uttryck för alliansbildningar inom elitkollektivet, som upprättats i syfte att hävda och utöva regal makt. Som huvudgårdar och sockencentra var de även en form av centralorter för bebyggelser i omgivningarna och sannolikt även för aktörerna på torget. Genom gårdarna tillförsäkrade sig innehavarna även bruksrättigheter till torget på stranden.²¹⁷

Investeringar i monumentalarkitektur på landborgen under slutet av 1000-talet och 1100-talet sker samtidigt som markutnyttjandet på stranden ändrade karaktär. Dels måste detta ha inneburit att andra aktörer fanns representerade på marknadsområdet.²¹⁸ I Malmö var exempelvis närvaron av tyska köpmän tydlig redan under 1100-talet.²¹⁹ Dels måste marknadernas omfattning och därmed även inkomsterna ha ökat avsevärt. I Skanör precis som i Helsingborg uppfördes borgar i syfte att effektivisera kontrollen över marknaden och förbättra kungamaktens organisatoriska infrastruktur.²²⁰ Torgets ökade betydelse berörde även

²¹² Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 246-249,

²¹³ jfr Gurevitj: *Feodalismens uppkomst* 1979, s. 74-94; Gustin: *Mellan gåva och marknad*, 2004, s. 166-174, 242-243.

²¹⁴ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 246-251; Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 50.

²¹⁵ jfr Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 250-7.

²¹⁶ jfr Svensson: *Nämnda ting men glömda*, 2015, s. 34.

²¹⁷ jfr Thomasson: 'S'Villanorvm de Malmøghae', 2008.

²¹⁸ jfr Hodges: *Dark Age Economics*, 2012, s. 8-11, 27-29.

²¹⁹ Brorsson: 'Spåren av tyska köpmän', 2006.

²²⁰ Ersgård: *Vår marknad i Skåne*, 1988.

huvudgårdarna. Eftersom innehavarna sannolikt var involverade i marknadsaktiviteterna, ökade inkomsterna. Detta skapade kapital att investera i prestigearkitektur genom kyrkor. De var maktsymboler som artikulerade innehavarens kristna fromhet (en form av *conto per Dio*), samt legitimitet och kontroll av tillträdet till det heliga.

Landskapet runt Helsingborg var sammanbundet genom en fäladsmark, gemensam för huvuddelen av agrarbebyggelserna. Det var ett landskap där den dominerande näringen var boskapsskötsel. Filborna skiljde ut sig. Den var en huvudbosättning i området. I likhet med vikingatidens och den tidiga medeltidens aristokratiska residens var Filborna beläget i anslutning till miljöer med tings- och/eller förkristna rituella platser vilket i detta fall indikeras av marknamnen.²²¹ I sådana miljöer fanns även, som i Filborna, fynd som kan sättas i samband med specialister av olika slag, exempelvis militärer, specialiserade hantverkare och religiösa funktionärer. Byns centrala position som flaskhals mellan två omfattande fäladsmarker var lämplig för djurhållning (jfr fig. 3). Landskapets utformning tillsammans med ortnamnets innebörd (*fölbacken*), fynden av hästutrustning och anknytningen till militära positioner i regentens hird, indikerar att egendomen kan ha fungerat som ett stuteri. Filborna framstår därigenom som områdets huvudort före etableringen av kungalevet. Den var utgångspunkt för regentens hävdanden i området och i förhållande till landningsplatsen nedanför landborgen.

Byns bebyggelsestruktur förändrades omkring år 1100, då de stora tofterna avstyckas i mindre enheter och då gårdarna utformas på ett annat sätt. Storleken på den nya gårdsenheten var emellertid även fortsättningsvis omfattande, vilket bör betyda att dess ekonomiska underlag fortsättningsvis varit detsamma men att driftsformerna förändrats. Det innebär att en rumslig ordning som präglats av förkristna trosföreställningar bröts upp (hallbyggnaden och de rituella platserna). Samtidigt gjorde regenten och den huvudsakliga jordägaren i byn väsentliga investeringar i en kristen rumslig ordning i form av kyrkor med anslutande och nya begravningsplatser några enstaka kilometer därifrån. Det faktum att Filborna helt eller delvis innehades av regenten (som patrimonium), bör tala för att invånarna hade S:t Petri som sockenkyrka.

Staden och landborgen

Med etableringen av en varaktig befolkning på stranden förändrades återigen dynamiken. Migrationen till urbana orter och som resulterade i varaktig tätortsbebyggelse, drevs av en kraftig befolkningstillväxt,²²² brist på jord i kombination med sociala spänningar. Ett första tecken på upplösning av bandet mellan borgen och torget på stranden finns i Valdemars jordebok.²²³ Här gjordes en åtskillnad mellan inkomsterna från *villa* (dvs. torget) och fögderiet (dvs. länet). Det äldsta bevarade privilegiebrevet för Helsingborg, som innebar självstyre och oberoende av fogden på borgen, är utfärdat först år 1414.²²⁴ Men det bör ha funnits äldre förlagor. I privilegiebrevet för Halmstad Brokorp från år 1327 erhöll invånarna där "... *den frihet och nåd som Lunds och Helsingborgs män hade fått av käre herre konung Valdemar*".²²⁵ Bååth argumenterar dock för att de äldsta privilegierna skulle ha utfärdats redan under 1200-talet.²²⁶ Det merkantila herraväldet över torget på

²²¹ jfr Larsson och Söderberg: Filborna by, 2004:26, 2004.

²²² Benidictow: 'Demographic conditions', 2003.

²²³ Bååth: 'Den senare medeltiden', 1933, s. 319.

²²⁴ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 251.

²²⁵ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 251.

²²⁶ Bååth: 'Den äldre medeltiden', 1925, s. 256.

stranden, förlänades därmed till en av borgarsammanslutningarna i form av rådet och representerade en form av urban frigörelse.²²⁷

Det väpnade upproret mot Absalon under 1100-talet följdes av fler. Det var inte bara de talrika militära attackerna som gett avtryck i urkunder och den investiturliknande konflikten mellan kung Kristoffer I och ärkebiskop Jacob Erlandson. De sociala spänningarna gav upphov till väpnade konflikter och uppror. Folk fann sig inte i orättvisorna. Det finns exempelvis uppgifter från domkyrkans arkiv om att bönderna var "... *galna mot ädlingar*".²²⁸ En av dessa händelser ägde rum i Helsingborg. År 1263 belägrade och intog upproriska skåningar borgen.²²⁹ Den innehades då av hertig Albrekt av Braunschweig, som året före blivit riksföreståndare i Danmark under Erik Klippings förmyndarregering.²³⁰ Det är nu dominikanerna gör sig hörda för första gången. Mitt under belägringen skickar Albrekt efter svartbröder för att de ska kunna verka som medlare mellan honom och de upproriska.²³¹

Anknytningen mellan dominikanerna och kungamakten är tydlig. Till skillnad från Franciskanerna, tog de ställning för kung Kristoffer under investiturkonflikten mot ärkebiskop Jakob Erlandson.²³² Det är därför inte underligt att dominikanerna någon gång under åren 1269-1275 erhåller en tomt utanför stadsområdet, på vad som med all sannolikhet var kunglig egendom. Placeringen av konventet längs med en av huvudlederna i anslutning till stadsområdet och institutionerna på landborgen var på så sätt logisk för både kungamakten och svartbröderna. Helsingborg utgjorde en ur kommunikationssynpunkt väsentlig knutpunkt, där bröderna kunde resa runt och predika och samla in pengar för sin försörjning.²³³

Grundandet av konventet var ett ideologiskt verktyg för att hantera klasskonflikterna i samhället, med en orden som var lojal med kungamakten. Men det bör även uppfattas som ett aktivt medel för stiftaren att befrämja stadsutveckling.²³⁴ Med dominikanerna följde teglet, på danska *munkesten*, som byggnadsmaterial.²³⁵ Teglugnar är frekvent förekommande anläggningar på konventen, inte bara i Helsingborg. Det ligger nära till hands att se en direkt koppling mellan färdigställande av konventet och avslutningsfasen av det nya borgtornet.²³⁶ Om inte teglet brändes i konventets ugnar, bör åtminstone kompetensen att tillverka och bygga i tegel ha förvärvats och förmedlats via bröderna. Utökningen av länet har medverkat till att bekosta byggnationerna, men investeringen i en ny och modern militäranläggning och riksborg motiverades sannolikt även av regentens expansiva politiska ambitioner.

Den för städerna så typiska tegelgotiken fick på detta sätt paradoxalt nog sitt första avtryck utanför stadsområdet i Helsingborg. Samtidigt skapade anläggningen vad som utifrån de arkeologiska undersökningarna förefaller ha varit ett varaktigt tätbebyggt område, ett urbant förortsområde utanför det definierade

²²⁷ jfr Andrén: *Den urbana scenen*, 1985, s. 119-20.

²²⁸ Blomqvist: *Lunds historia*, 1951, s. 112-3.

²²⁹ Bååth: 'Den senare medeltiden' 1933, s. 339-40.

²³⁰ Bååth: 'Den senare medeltiden' 1933, s. 303.

²³¹ Bååth: 'Den senare medeltiden' 1933, s. 303-4.

²³² Cinthio: 'Dominikanerna', 1988.

²³³ jfr Tagesson: *Biskop och stad*, 2002, s. 182-3.

²³⁴ jfr Tagesson: *Biskop och stad*, 2002, s. 183.

²³⁵ Jacobsen: *Prædikebrødrenes samfundsrolle*, 2009, s. 249-52.

²³⁶ analyser har visat på likheter i tillverkning av tegel från konvent och tornets översta delar; jfr Thomasson: 'Den ypperligt befästade borgen', 2020.

stadsrummet. Genom byggandet av Mariakyrkan tog det inte lång tid förrän den nya arkitekturen även fick en avnämare nere i staden. På detta sätt relaterades monumentet på stranden med de som låg på landborgen. Det skapades ytterligare en relation. Den nya Mariakyrkan var en omfattande anläggning men med en begränsad kyrkogård. I den växande staden måste det ha varit en utmaning att hitta begravningsutrymmen.²³⁷ Brödernas begravningsplats och deras tjänster på det området måste därför ha kommit väl till pass, och kanske också varit en förutsättning för bebyggelsens expansion i området vid Mariakyrkan.

Flera faktorer fanns bakom förändringarna av huvudgårdarna. Förvaltningen av riket hade förändrats. Det regala herraväldet utövades via länsborgar där en fogde fungerade som regentens ställföreträdare. Det styrdes på detta sätt via formella tjänstebefattningar som innehades av högadeln, istället som tidigare genom allianser med mäktiga personer inom elitkollektivet som i utbyte erhöll statuspositioner.²³⁸ Genom etableringen av staden omvandlades förhållandena för landborgskyrkorna. Staden var en separat socken. Dominikanernas gudstjänster var öppna för alla. Det var här de allra flesta föredrog att bli begravda. Landborgskyrkorna förblev säkert sockenkyrkor för personer i den omgivande landsbygden. Men i förhållande till staden fungerade de som komplement snarare än som huvudkyrkor. Gotiseringen var uttryck för nya religiösa ideal och liturgiska praktiker där församlingen fick ökat inflytande på kyrkornas utformning. Allt detta talar för att även patronaternas arkitektoniska närvaro i form av residens tonats ner eller helt försvunnit från huvudgårdarna. Högaristokratin, som Albrekt av Braunschweig och släkten Oxe, var grundare och gynnare av konvent.²³⁹ Möjligen valde de att vara representerade i det egentliga stadsområdet,²⁴⁰ istället för att residera på landborgen. I de skriftliga källorna finns belägg för att frälsepersoner från och med 1300-talet innehaft gårdar nere på stranden.²⁴¹

Med kyrkorivningarna under reformationen försvann nästan alla synliga spår efter huvudgårdarna på landborgen. Det som återstår är avbildningen på Georg Brauns kopparstick i bokverket om världens viktigaste städer (fig. 1). På landborgen, på ömse sidor av den iögonfallande borgen, framträder två inhägnader. Den norra, med små odlingslotter, var de då kvarvarande delarna av S:t Clemensegendomen. Den södra med lite mer träd, avbildar sannolikt gården i kvarteret Lasarettet. Spisen, tegelgolvet och takpannorna som hittades här är de konkreta fysiska spåren efter de byggnader som syns på bilden. Det är vad som återstår av det mytomspunna Troja.

²³⁷ Trots att ny jord tillfördes kyrkogården; jfr Weidhagen-Hallerdt: 'Brända huset', 1964.

²³⁸ Hermansson: *Släkt, vänner och makt*, 2000, s. 7-8.

²³⁹ Andrén: *Den urbana scenen*, 1985, s. 59.

²⁴⁰ Hansen: *Medeltida stadsaristokrati*, 2020, s. 261-264.

²⁴¹ jfr Kindström: 'Stadsplan och bebyggelse', 1985, s. 77-80.

Litteraturliste

Otryckt material

Andersson, M.: Gamla staden 7:1 Helsingborgs kommun. Arkeologisk utredning. UV Syd rapport 2005:2, Lund, 2005.

Anglert, M.: S:t Clemens kyrkogård. Skåne, Helsingborg, kv Prins Fredrik 5 och 6. Arkeologisk förundersökning och undersökningar 1985, 1987 och 1988. Raä 11. UV Syd rapport 1996:85. Riksantikvarieämbetet, arkeologiska undersökningar, 1996.

Bolander, A.: Georadarundersökning, geoteknisk provborrning samt arkivstudier. Gamla Staden 8:1, Skåne, Helsingborgs kommun, Helsingborgs stad, Helsingborg fornlämning 42. Arkeologisk förundersökning genom schaktkontroll 2015 samt översiktlig arkeologisk förundersökning 2016. Arkeologerna, Statens historiska museer. Rapport 2016:84, Lund, 2016.

Bolander, A. och Anglert, M.: Spår efter medeltida bebyggelse på Landborgen. Gamla Staden 8:1, Skåne, Helsingborgs kommun, Helsingborgs stad, Helsingborg fornlämning 42. Arkeologisk förundersökning 2013. UV Rapport 2013:102, Lund, 2013.

Bondesson Hvid, B.: Arkeologisk förundersökning. Skåne, Helsingborg, kv Minerva 24, Raä 42. UV Syd rapport 1997:29, Lund, 1997.

Bondesson, Hvid B.: Arkeologisk förundersökning. Skåne. Helsingborg, kv. Lasarettet och Bergaliden, RAÄ 42. Riksantikvarieämbetet UV Syd Rapport 2000:65, Lund 2000.

Carelli, P.: På jakt efter underjordiska murar. Rapport över arkeologisk provborrning inom Helsingborgs medeltida slottsområde. Arkeologiska institutionen, Lunds universitet, Lund, 1998.

Carelli, P.: S:t Mikaelsskapellet och ringmuren. Rapport över arkeologisk undersökning inom Slottshagen Helsingborg, Skåne (Raä 42). Arkeologiska institutionen, Lund, 2001.

Carelli, P. och Thomasson, J.: Återupptäckta och omdaterade murar. Rapport över arkeologisk undersökning inom Slottshagen Helsingborg, Skåne (Raä 42). Arkeologiska institutionen, Lund, 1999.

Cardell, A.: Skåne, Helsingborg, kvarteret Tor 32, RAÄ 42. Arkeologisk förundersökning och slutundersökning. RAÄ, Byrån för arkeologisk undersökningar 5. UV Syd rapport 1995:1, Lund, 1995.

Cardell, A.: Bilaga 3. Sorterade sillar för saltning. Arkeologisk slutundersökning 2004. Kvarteret Liljan 2 och 22, Malmö. I Larsson, S. och Balic, I (red.): UV Syd dokumentation av fältarbetsfasen 2005:6/Malmö Kulturmiljö, enheten för arkeologi, rapport 2006:2, Malmö, 2005.

Erikson, M.: Kulturgeografisk undersökning inför arkeologisk utredning. Skåne, Malmöhus län, järnvägen västkustbanan, delen Helsingborg – Kävlinge. 1995. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Syd Rapport 1996:36, Lund, 1996.

Erikson, M.: Kulturgeografisk analys av Filborna by. Filborna by: gård och by i ett långt tidsperspektiv: arkeologiska för- och slutundersökningar. Larsson, R. och Söderberg, B. (red.). UV Syd Rapport 2004:26. Lund: Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet. Lund, 2004.

Flensburg, M.: Rapport. Rester av jordvallen till bastion prins Christian, kv. Lasarettet (f.d. Bastionen), Hälsingborg, Skåne. Hälsingborgs museum. Hälsingborg, 1972.

Holmberg, R.: Skåne, Hälsingborg, kv Vattentornet, S:t Petri. Arkeologisk rapport, Hälsingborgs museum, Helsingborg, 1968.

Hök, H.: Dominikanernas konvent i Helsingborg S:t Nicolai. Rapport från utgrävningar 1952-54. Helsingborgs museer, Helsingborg, 2005.

Jacobsson, B.: Rapport. Undersökningen omfattar delar av tre vägar samt en öppen plats. Kv. Kärnan Norra, tomt 3 och 4, Hälsingborg, Skåne. Hälsingborgs museum, Helsingborg, 1972.

Jacobsson, B.: Rapport. Medeltida gravar. Kv Minerva 12 A, Helsingborg, Skåne, Lund, 1985.

Jacobsson, B.: Skåne, Helsingborg, Kv Lasarettet, RAÄ 42, 1995. Arkeologisk förundersökning. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Syd. UV Syd Rapport 1996:22, Lund, 1996.

Jacobsson, B.: Arkeologisk förundersökning. Kv. Lasarettet 3, Helsingborg, Skåne, Helsingborgs socken, kv. Lasarettet 3, RAÄ 42, Helsingborgs kommun. UV Syd rapport 2005:23, Lund, 2005.

Karlsson, M.: *Byarnas bönder: de historiska källorna*, UV Syd, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Lund, 2005.

Knarrström, A., Larsson, S. och Strandmark, F.: Arkeologi på Lasarettområdet i Helsingborg, 2016-2018. Arkeologiska schaktningsövervakningar 2016-2018, arkeologisk förundersökning 2017 samt arkeologisk undersökning 2017. Skåne, Helsingborg, fastigheten Lasarettet 5. Rapport. Arkeologerna, Statens historiska museer. Lund, in prep.

Kriig, S.: Kv Norden 24, Helsingborg, Skåne 1998. Fornlämning 42. Arkeologisk slutundersökning. RAÄ, Byrån för arkeologiska undersökningar, Lund, 1992.

Larsson, R. och Söderberg, B.: Filborna by: gård och by i ett långt tidsperspektiv: arkeologiska för- och slutundersökningar. Larsson, R. och Söderberg, B. (red.). UV Syd Rapport 2004:26. Lund: Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet, Lund, 2004.

Lindberg, S.: UV Rapport, Arkeologisk förundersökning i form av schaktkontroll 2014. Kv Minerva 24, Helsingborg Skåne, Helsingborgs kommun och stad, kv Minerva 24, fornlämning Helsingborg 42:1, 2014:107, Lund, 2014.

Löfgren, A.: Kv Slottsvången, Helsingborg, Skåne, 1984. Schaktövervakning – arkeologisk undersökning, medeltida gravar. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar, Uv Syd, Lund, 1985.

Löfgren, A.: Rapport. Kolmätaregränden, Kullagatan och Strömgränden Helsingborg 1986. Riksantikvarieämbetet, undersökningsverksamheten, Lund, 1987.

Löfgren, A.: Kv John Ericsson, Helsingborg. Arkeologisk undersökning av den medeltida strandlinjen. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar, UV Syd, Lund, 1991.

Löfgren, A.: Rådhuskällaren i Helsingborg. Kv Tor 33 Helsingborg. Arkeologisk undersökning 1985 och 1986. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar UV Syd, Lund, 1991.

Löfgren, A.: Kv Thalia 8 m fl, Helsingborg, Skåne, 1984. Fornlämning 42. Arkeologiska förundersökningar och slutundersökning. Riksantikvarieämbetet. Byrån för Arkeologiska Undersökningar, Lund, 1992.

Löfgren, A. Skåne, Helsingborg, kv Slottsvången, Raä 42 1993. Arkeologisk förundersökning. Raä Byrån för arkeologiska undersökningar, Lund, 1993.

Nagmér, R. B.: Arkeologisk förundersökning, Skåne, Helsingborg, kv Minerva 24. Raä UV Syd rapport 1994:2, Lund 1994.

Pettersson, C. B.: Med hantverket i centrum. Kvarteret Minerva i Helsingborg. Medeltida bebyggelselämningar och kulturlager. Kv. Minerva 20-21, RAÄ 42, Helsingborg, Skåne. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Syd Rapport 2000:36, Lund, 2000.

Salminen, L.: Sankt Mikaels kapell i Helsingborg. Arkeologisk undersökning 2004. Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne. 2007:18, Kristianstad, 2007.

Sarnäs, P.: Gamla staden 8:1 & 8:8, fornlämning 42, Omgestaltung av Mariatorget, Helsingborgs stad, Helsingborgs kommun, Skåne län. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2017. Skånearkeologi, Rapport 2018:22, Malmö, 2018.

Sarnäs, P.: Gamla Staden 8:2, fornlämning 42. Ombyggnad av Terrasstrappan. Helsingborgs stad, Helsingborgs kommun, Skåne län. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2017–2019. Skånearkeologi, Rapport 2019:15, Malmö, 2019.

Schmidt Sabo, K.: Arkeologisk förundersökning. Skåne, Helsingborgs stad, kv Slottsvången 1996. Raä 42, Lund 1996.

Schmidt Sabo, K.: Bebyggelse från ett medeltida stadskvarter. Arkeologisk förundersökning och slutundersökning. Skåne, Helsingborg, Kv Ruuth, RAÄ 42. 1985-1986. RAÄ, arkeologiska undersökningar, UV Syd Rapport 1996:65, Lund, 1996.

Wihlborg, A.: Rapport. Provundersökning och schaktningsövervakning. Drottning Margaretas gata, Helsingborg, Skåne. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar, Lund, 1981.

Wihlborg, A.: Rosenträdgården, kv Minerva, Helsingborg, Skåne. Riksantikvarieämbetet UV Syd, Rapport, Lund, 1987.

Wihlborg, A.: Rapport. Slottshagen, Helsingborg, Skåne 1988. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar, Lund, 1988.

Wihlborg, A.: S:t Petri kyrkogård, kv Vattentornet, Helsingborg, Skåne, 1978, Fornlämning 12. Arkeologisk förundersökning och slutundersökning. Riksantikvarieämbetet. Byrån för arkeologiska undersökningar, Lund, 1992.

Wihlborg, A.: Rapport. Mariagatan, N Kyrkogatan, Karlsgatan, S Storgatan, Möllegränden, Stortorget, Billeplatsen, Ålgränden Helsingborg, fornlämning 42, Skåne, 1979-1992. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar, Lund, 1992.

Wihlborg, A.: Kv Tor 2 – 6, Helsingborg, Skåne, 1981 – 1982. Fornlämning 42. Arkeologisk förundersökning och slutundersökning. Riksantikvarieämbetet. Byrån för Arkeologiska Undersökningar, Lund, 1992.

Tryckt material

Adam av Bremen: Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar, Stockholm: Proprius, 1984.

Andrén, A.: *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. Nr. 13, Stockholm: Liber bokförlag, 1985.

Andrén, A.: 'Från antiken till antiken. Stadsvisioner i Skandinavien före 1700', I Andrén, A. (red.): *Staden himmel eller helvete. Tankar om människan i staden*, Stockholm: Informationsförlaget, 1998, s. 142-193.

Andrén, A.: 'Ad Sanctos – de dödas plats under medeltiden', *Hikuin* 27, Højbjerg: Forlaget Hikuin, 2000, s. 7-26.

Anglert, M.: *Luntertun/Ängelholm*, Medeltidsstaden 49. Stockholm: Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, 1984.

Anglert, M.: *Kyrkor och herravälde. Från kristnande till sockenbildning i Skåne*. Lund Studies in Medieval Archaeology 16, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1995.

Aspeborg, H.: *Bönder och barbarer. Helsingborgsområdets järnålder*, Helsingborg: Dunkers kulturhus, 2008.

Benidictow, J.: 'Demographic conditions', I: Helle, K. (red.): *The Cambridge History of Scandinavia. Volume 1. Prehistory to 1520*. Cambridge, 2003, s. 237-249.

Blomqvist, R.: *Lunds Historia: Medeltiden*, Lund: Gleerup, 1951.

Brorsson, T.: 'Spåren av tyska köpmän', I Larsson, S. (red.): *Liljan – om arkeologi i en del av Malmö*, Stockholm/Malmö: Riksantikvarieämbetets förlag, 2006, s. 194-205.

Bååth, L. M.: 'Den äldre medeltiden', I Bååth, L. M. (red.): *Hälsingborgs historia. D. 1, Forntiden och den äldre medeltiden*, Helsingborg: Hälsingborgs stad, 1925, s. 159-288.

Bååth, L. M.: 'Den senare medeltiden. Hälsingborgs medeltid 1250-1536', I Bååth, L. M. (red.): *Hälsingborgs historia. D. 2:1, Den senare medeltiden*, Hälsingborg: Hälsingborgs stad, 1933, s. 3-442.

Callmer, J.: 'Territory and Domination in the Late Iron Age in Southern Scandinavia', I Jennbert, K., Larsson, L., Petré, R. och Wyszomirska-Webart, B. (red.): *Regions and reflection. In honour of Märta Strömberg*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 20, Lund: Almqvist & Wiksell International, 1991, s. 257-274.

Carelli, P.: *En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*. Lund Studies in Medieval Archaeology 26, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2001.

Carelli, P.: 'Helsingborgsområdets medeltid (ca 1000-1536)', I Ulfspärre, A. C. och Greiff, M. (red.): *Helsingborgs historia. D. 8:1, Landsbygden*, Helsingborg: Helsingborgs stad, 2010, s. 109-188.

Cinthio, E.: Dominikanerna. *Skånska kloster. Skånes hembygdsförbund årsbok 1987/88*, Lund: Skånes hembygdsförbund, 1988, s. 89-96.

Dahl, S.: *Torna och Bara. Studier i Skånes bebyggelse- och näringstopografi före 1860*, Lund: Meddelanden från Lunds universitets geografiska institution. Avhandlingar VI, 1942.

Erikson, M.: 'En väg till Uppåkra?', I Larsson, L. (red.): *Uppåkra. Centrum i analys och rapport*. Uppåkrastudier 4. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No 29, Lund: Almqvist & Wiksell International, 2001, 167-176.

Eriksson, T., Drake, K. och Carelli, P.: *Kärnan och borgen. Helsingborgs slotts medeltida byggnadshistoria*, Helsingborg: Skrifter/stadshistoriska avdelningen Dunkers kulturhus nr 7. Skånsk senmedeltid och renässans 22, 2007.

Ersgård, L.: 'Vår Marknad i Skåne'. *Bebyggelse, handel och urbanisering i Skanör och Falsterbo under medeltiden*, Lund Studies in Medieval Archaeology 4, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1988.

Ersgård, L.: 'Lerbottnarna och det tidigmedeltida samhället', I Larsson, S. (red.): *Liljan – om arkeologi i en del av Malmö*, Stockholm/Malmö: Riksantikvarieämbetets förlag, 2006, s. 49-63.

Fendin, T.: 'De rituella fälten på Glumslövs backar', I Lagerås, P. och Strömberg, B. (red.): *Bronsåldersbygd 2300-500 f. Kr.*, Lund: Riksantikvarieämbetet, 2005, s. 366-419.

Fältmäteribrigaden: *Skånska rekognosceringskartan*, Gävle: Lantmäteriet, 1986

Gurevitj, A. J.: *Feodalismens uppkomst i Västeuropa*, Stockholm: Tiden, 1979.

Gustin, I.: *Mellan gåva och marknad. Handel, tillit och materiell kultur under vikingatid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 34, Lund: Lunds universitet, 2004.

Hansen, K.: 'Toke och andra aristokratiska kyrkbyggare i det medeltida Lund', I Gustin, I., Hansson, M., Roslund, M. och Wienberg, J. (red.): *Mellan slott och slagg. Vänbok till Anders Ödman*, Lund Studies in Medieval Archaeology 17. Lund: Lunds Universitet, 2016, s. 67-74.

Hansen, K.: 2020. Medeltida stadsaristokrati. Världsligt frälse i de skånska landskapens städer. Lund Studies in Historical Archaeology 21. Lund.

Hedeager, L.: 'Asgard Reconstructed? Gudme – a central place in the North', I de Jong, M. och Theuws, F. (red.): *Topographies of Power in the early Middle Ages*, Leiden, Boston och Köln: Brill, 2001, s. 467-507.

Helsingborgs stadslexikon: Helsingborg: Helsingborgs lokalhistoriska förening, 2006, Även tillgängligt på <https://stadslexikon.helsingborg.se/> (2020-05-22).

Hermansson, L.: *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg, 24. Göteborg. 2000.

Hodges, R.: *Dark Age Economics. The origins of towns and trade A D 600-1000*. New Approaches in Archaeology, London: Duckworth, 1982.

Hodges, R.: *Dark Age Economics. A New Audit*, London: Bristol Classical Press, 2012.

Hoff, A.: *Lov og Landskab. Landskabslovenes bidrag till forståelsen av landbrugs- og landskabsudviklingen i Danmark ca. 900-1250*, Århus: Aarhus universitetsforlag, 1998.

Holmberg, R.: *Den skånska Öresundskustens medeltid*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. Nr 11, Lund/Bonn: Habelt, 1977.

Jacobsen, J. G. G.: *Prædikebrødrenes samfundsrolle i middelalderens Danmark*, Odense: Odense universitet, 2008.

Jacobsson, B.: 'Glumslövs kyrkogård, Glumslövs socken', *Arkeologi i Sverige 1979, rapport 1983:2*, Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 1983, s. 33.

Jennbert, K.: 'Helsingborgstraktens förhistoria', I Ulfspärre, A. C. och Greiff, M. (red.): *Helsingborgs historia. D. 8:1, Landsbygden*, Helsingborg: Helsingborgs stad, 2010, s. 39-108.

Jonsson, K.: *Practices for the living and the dead: medieval and post-Reformation burials in Scandinavia*, Stockholm: Stockholms universitet, 2009.

Kieffer-Olsen, J.: *Grav og gravskik i det middelalderlige Danmark – 8 kirkegårdsudgravninger*. Højbjerg: Aarhus universitetsforlag, 1985.

Kindström, L.-G.: 'Stadsplan och bebyggelse fram till mitten av 1800-talet', I Bååth, L. M. och Johannesson, G. (red.): *Helsingborgs historia. D. 6:2, Bebyggelse, hantverk, manufaktur*, Helsingborg: Helsingborgs stad, 1985, s. 11-320.

Lihammer, A.: 'Kungen och landskapet. Funderingar kring förändringar i västra Skåne under sen vikingatid och tidig medeltid', I Anglert, M. och Thomasson, J. (red.): *Landskapsarkeologi och tidig medeltid. Några exempel från södra Sverige*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No 41, Stockholm: Almqvist & Wiksell, 2003, s. 71-114.

Madsen, M.: 'Kort beskrivning av några städer i Skåne. Om Hälsingborg', I Bååth, L. M. (red.): *Hälsingborgs historia. D. 2:1, Den senare medeltiden*, Hälsingborg: Hälsingborgs stad, 1933, s. 457-460.

Menander, H. och Arcini, C.: 'Dominikankonventet S:t Olof', I Hedvall, R., Lindeblad, K. och Menander, H. (red.): *Borgare, bröder och bönder. Arkeologiska perspektiv på Skänninges äldre historia*, Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2013, s. 191-228.

Mårtensson, T.: 'Fasta fornlämningar inom Hälsingborgs stads område', I Bååth, L. M. (red.): *Hälsingborgs historia. D. 1, Forntiden och den äldre medeltiden*, Hälsingborg: Hälsingborgs stad, 1925, s. 291-309.

Mårtensson, T.: 'Torg och rådhus i 1600-talets Hälsingborg', *Hälsingborgs museums årsskrift 1928*, Hälsingborg: Hälsingborgs museum, 1928, s. 5-52.

Mårtensson, T. 'Medeltida byggnadshistoria', I Bååth, L. M. (red.): *Hälsingborgs historia II:2*, Hälsingborg: Hälsingborgs stad, 1934.

Nilsson, I.-M.: *Mellan makten och himmelriket: perspektiv på Hallands medeltida kyrkor*, Lund: Lunds universitet, 2009.

Ohlsson, A.: 'Stenhuset i Färlöv', I Gustin, I., Hansson, M., Roslund, M. och Wienberg, J. (red.): *Mellan slott och slagg. Vänbok till Anders Ödman*. Lund Studies in Medieval Archaeology 17, Lund: Lunds universitet, 2016, s. 205-208.

Reisnert, A.: 'Ystads franciskanerkloster och aristokratin. Huvudgårdar i Ystadsområdet', I Andersson, H. och Anglert, M. (red.): *By, huvudgård och kyrka. Studier i Ystadsområdets medeltid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 5, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1989, s. 151 – 166.

Reisnert, A.: 'Huvudgårdar i Ystadsområdet. Några medeltidsarkeologiska synpunkter', I Andersson, H. och Anglert, M. (red.): *By, huvudgård och kyrka. Studier i Ystadsområdets medeltid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 5, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1989, s. 145 – 150.

Riddersporre M.: 'Lantmäterihandlingar, runstenar och huvudgårdar. Några kommentarer och spekulationer i ett lokalt perspektiv', I Andersson, H. och Anglert, M. (red.): *By, huvudgård och kyrka. Studier i Ystadsområdets medeltid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 5, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1989, s. 135 - 144.

Rosborn, S.: 'Den medeltida staden och dess omland', *Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Rapport. Medeltidsstaden 67*, Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 1984.

Rudebeck, E. 'Vägen som rituell arena', I Jennbert, K., Andrén, A. och Raudvere, C. (red.): *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*, Vägar till Midgård 2. Lund: Nordic Academic Press, 2002, s. 167-202.

Schnittger, B.: 'Hälsingborgstrakten under forntiden', I Bååth, L. M. (red.): *Hälsingborgs historia. D. 1, Forntiden och den äldre medeltiden*, Hälsingborg, Hälsingborgs stad, 1925, s. 71-106.

Sindbæk, S. M.: *Ruter og rutinisering. Vikingetidens fjernhandel i Nordeuropa*. 2005. København.

Sjöbeck, M.: 'Allmänningen Kulla Fälåd', *Kring Kärnan III*, Hälsingborg: Hälsingborgs museum, 1947.

Svensson, P., 'Linjalen läggs i landskapet – skiftesreformerna i Helsingborgsbygden', I Ulfsparre, A. C. och Greiff, M. (red.): *Helsingborgs historia. D. 8:1, Landsbygden*, Helsingborg: Helsingborgs stad, 2010, s. 247-309.

Svensson, O.: *Nämnda ting men glömda: ortnamn, landskap och rättsutövning*, Växjö: Linnéuniversitetet, 2015.

Söderberg, B.: 'Gårdens utveckling i Filborna ca 1000-1800. Traditionellt byggnadsskick i skånsk risbygd', I Karsten, P. (red.): *Carpe Scaniam. Axplock ur Skånes förflutna*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 22, Lund: Riksantikvarieämbetet, 1997, s. 175-195.

Söderberg, B.: 'Vad är en köpingeort?'. I Svanberg, F. & Söderberg, B. (red.): *Porten till Skåne. Löddeköpinge under järnålder och medeltid*. Riksantikvarieämbetet. Skrifter N° 32. Stockholm, 2000, s. 261-309.

Tagesson, G. *Biskop och stad. Aspekter av urbanisering och sociala rum i medeltidens Linköping*. Lund Studies in Medieval Archaeology 30, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2002.

Thomasson, J.: 'Private Life Made Public. One Aspect of the Emergence of the Burghers in Medieval Denmark', *Visions of the Past. Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology*. Andersson, H., Carelli, P. och Ersgård, L. (red.). Lund Studies in Medieval Archaeology 19. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska Undersökningar, Skrifter nr 24, Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 1997, s. 697-728.

Thomasson, J.: 'Dominus Terrae Scania. Om den vandrande byn och maktens territorialisering', I Larsson, L. och Hårdh, B (red.): *Centrala platser - Centrala frågor. Samhällsstrukturen under järnåldern. En vänbok till Berta Stjernqvist*. Uppåkrastudier 1. Acta Arcaeologica Lundensia. Series in 80, N°. 28, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1998, s. 73-94.

Thomasson, J.: 'Bybildningen och bönderna', I Mogren, M. (red.): *Byarnas bönder. Medeltida samhällsförändring i Västskåne*. Skånska spår-arkeologi längs Väst kustbanan. Riksantikvarieämbetet, Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2005, s. 44-139.

Thomasson, J.: *Drottninghög och Dalhem: platser att vara stolt över*, Helsingborg: Kulturförvaltningen, 2005.

Thomasson, J.: 'S'Villanorvm de Malmøghae. Landskap, urbanitet, aktörer och Malmö', I Andersson, H., Hansen, G. och Øye, I. (red.): *De første 200 årene. Nytt blikk på 27 skandinaviske middelalderbyer*. UBAS Nordisk, Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter 5, Bergen: Universitet i Bergen, 2008, s. 277-302.

Thomasson, J.: '"Den ypperligt befästade borgen på den starka klippan". Landborgen, borgen och Helsingborg', I Kruse, T. (red.): *Kring Kärnan 41*, Helsingborg: Helsingborgs museer, 2020.

Weidhagen-Hallerdt, M.: '"Brända huset" i Helsingborg', *Kring Kärnan VII*, Helsingborg: Helsingborgs museer, 1964, s. 127-153.

Weidhagen-Hallerdt, M.: 'S:t Clemens kyrka i Helsingborg', I Andrén, A. (red.): *Medeltiden och arkeologin. Festskrift till Erik Cinthio*. Lund Studies in Medieval Archaeology 1, Lund: Lunds Universitet, 1986, s. 131-144.

Weidhagen-Hallerdt, M.: 'En nyupptäckt ringborg i Helsingborg?', *Ale Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr 2 2009, Lund, 2009, s. 24-36.

Weidhagen-Hallerdt, M.: S:t Clemens kyrka i Helsingborg: medeltida monument och människor, Helsingborg: Dunkers kulturhus, 2010.

Wibling, C.: Ringstorpsfynden. Grafskicket i Norden under öfvergångstiden mellan brons- och järnåldern, Helsingborg: Kilbergs bokhandel, 1906.

Wienberg, J.: *Den gotiske labyrint. Middelalderen og kirkerne i Danmark*. Lund Studies in Medieval Archaeology 11, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1993.

Wihlborg, A.: Helsingborg. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer, Rapport Medeltidsstaden 32, Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 1981.

Internetreferenser

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister Forsök. <https://app.raa.se/open/fornsok/> (2020-05-11).